

Se on voimakkain, jonka usko on vahvin

Annikki Setälän sadut moraalien opettajina

Pro gradu -tutkielma

Mari Ahmajärvi, 14132

Kasvatustieteiden tiedekunta

Lapin Yliopisto

Ohjaaja: Kyösti Kurtakko

Syksy 2012

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	4
2 SADUT OPETTAVAT ELÄMÄÄ	6
2.1 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTA	6
2.2 TUTKIMUSKYSYMYKS JA TUTKIMUKSEN KULKU.....	8
2.3 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS.....	11
2.4 MIKÄ ON SATUA?.....	12
2.5 SATUTÄTI ANNIKKI SETÄLÄ	15
2.6 SETÄLÄN SATUTUOTANTO.....	17
3 MORAALI – <i>KULTAKAAN EI OLE HYVÄKSI, JOS SITÄ ON LIIKAA</i>	20
3.1 MORAALI JA MORAALIKASVATUS	20
3.2 SADUT MORAALIN OPETTAJINA	23
3.3 HYVÄ JA PAHA	27
4 USKONTO – <i>JUMALAN MATKAMIEHIÄ ME OLEMME KAIKKI</i>	29
4.1 KRISTINUSKO JA SADUT.....	29
4.2 KRISTILLISYYS SETÄLÄN SADUISSA	30
4.3 KVEEKARIT	33
4.4 KRISTUSLAPSI-TARINAT	36
4.5 ISÄ JUMALA	39
4.6 JOULU	41
5 HYVEET – <i>RAKKAUS JA ILOMIELI, SIINÄ VIISAUDEN OPPI</i>	44
5.1 HYVEELLINEN IHMINEN	44
5.2 ANTIIKIN JA KRISTINUSKON HYVEET	45
5.3 SETÄLÄN HYVEET	47
6 POHDINTA.....	51
LÄHTEET	55
AINEISTO.....	61

*In our time there was once a little girl who set out to find a fairy tale,
for she had heard everywhere that the fairy tale had become lost.*

(Jack Zipes, 1979)

1 JOHDANTO

Tässä työssä tutkin satujen kasvatuksellisia merkityksiä. Tutkielmani aihealue liittyy läheisesti kasvatustieteellisen satututkimuksen ohella kirjallisuuden tutkimukseen ja kulttuurihistorialliseen tutkimukseen. Olen kiinnostunut erityisesti satujen moraaliopetuksista, koska satujen ja tarinoiden avulla on kautta aikojen välitetty yhteisön arvoja ja normeja ja satuja on käytetty hyvän ja pahan opettamiseen. Tutkimusaiheittani ovat omissa tutkimuksissaan käsitelleet myös muun muassa Bettelheim (1979), Pihlström (2005) ja Ylönen (2000, 2002, 2005). He ovat tutkineet satujen merkitystä kasvatuksessa esimerkiksi psykologisesta näkökulmasta (Bettelheim) sekä sosiohistoriallisesta ja filosofisesta näkökulmasta (Pihlström ja Ylönen). Itse lähestyn aihetta Pihlströmin ja Ylönen tapaan enimmäkseen sosiohistoriallisesta näkökulmasta laajentaen sitä välillä myös filosofiseen näkökulmaan, koska minua kiinnostaa satujen opetusten kulttuurisidonnaisuus ja muutos. Erona omassa tutkielmassani ja edellä mainituissa tutkimuksissa on kuitenkin se, että minä keskityn vain yhden satukirjailijan tuotantoon ja siten myös kyseisen kirjailijan henkilökohtainen elämä luo oman raaminsa tutkimukselleni.

Aineistokseni olen valinnut Annikki Setälän kirjoittamat sadut. Aineistoni sopii lähestymistapaani, koska Setälän sadut sisältävät selkeitä opetuksia ja ne sijoittuvat pitkälle aikavälille, joten minun on mahdollista havaita myös ajan tuomia sisällöllisiä muutoksia. Tavoitteenani on tutkia millaista moraalista ajatusmaailmaa Annikki Setälä välittää saduillaan ja tapahtuuko siinä jonkinlaista muutosta siirryttäessä 1920-luvulta pikkujalaa 1960-luvulle. Analysoin Setälän satuja aineistolähtöisesti etsimällä niistä esiin nousevia teemoja ja yhdistämällä niitä aikaisempaan satututkimukseen. Analyysimenetelmäni perustuu sisällönanalyysiin. Tulkitsen tutkimustuloksiani keskeisesti kristinuskon ja hyve-etiikan näkökulmista.

Annikki Setälä on satukirjailija, joka on ehkä jäänyt hieman unohduksiin vuosien saatossa. Hänen teoksiaan on hankala löytää mistään, eivätkä ne juuri kirjastostakaan liiku. Tämän sain huomata konkreettisesti kerätessäni aineistoani kokoon. Setälästä ei ole tehty tutkimuksia tai kirjoitettu elämäkertoja, muutamaa hänen tuotantoonsa liittyvää opinnäytetyötä ja hänen tyttärensä kirjoittamaan perheen elämäkertaa lukuun ottamatta (ks. esim. Dahlström & Imporanta 1997; Kanto 1998; Rekola, 1997). Aikaisemmat tutkimukset eivät kuitenkaan ole keskittyneet hänen satutuotantoonsa. Mielestäni Setälän paikka kuuluisi olla tunnettujen suomalaisten satukirjailijoiden joukossa ja hänen kaukiit, opettavaiset satunsa ansaitsisivat tulla luetuiksi. Tästä syystä koen alussa lainaamani Jack Zipesin lauseen kuvaavan tutkimusprosessiani. Olen samaistunut lauseen tyttöön, joka on lähtenyt etsimään hukkaan mennyttä satua. Haluan tuoda Annikki Setälän tuotantoa näkyville ja saada ihmisiä tarttumaan hänen satukirjoihinsa.

Tutkielmani rakentuu siten, että aluksi avaan hieman taustoja tutkielmalleni. Esittelen sen lähtökohdat ja tutkimuskysymyksen. Lisäksi annan pohjatietoja siitä, mitä on satu, kuka oli Annikki Setälä ja kerron aineistostani. Sen jälkeen, kolmannessa, neljännessä ja viidennessä luvussa, paneudun tarkemmin siihen, mitä tutkimusta tehdessäni olen saanut selville Setälän saduista. Kolmannessa luvussa keskityn moraaliin ja etiikkaan yleisesti, neljännessä uskonnolliseen näkökulmaan ja viidennen lukuun olen koonnut pohdintoja hyveistä peilaten Setälän satujen hyveitä antiikin ja kristinuskon perinteisiin hyveisiin. Lopuksi kokoan tutkimusprosessin kuluessa heränneitä ajatuksia yhteen viimeiseen pohdinta-lukuun.

2 SADUT OPETTAVAT ELÄMÄÄ

2.1 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTA

Setälän saduissa opetukset ovat suuressa roolissa. Opettaminen onkin mielestäni yksi satujen tärkeä tehtävä ja monet tutkijat (esim. von Franz 1996, Ylönen 2002a ja b, 2005) ovat osoittaneet, että saduilla on kasvatuksellinen merkitys. Se on kasvatustieteiden opiskelijana myös minun tutkielmani lähtökohta. Minua kiinnostaa, millainen satujen kasvatuksellinen merkitys voi olla. Millä tavalla satujen avulla voidaan välittää lapsille ympäröivän kulttuurin arvomaailmaa ja antaa lähtökohtia elämään? Millä tavoin satumaailma peilaa ympäröivää todellista maailmaa? Kasvatustieteen rinnalla tutkielmaani ovat viitoittamassa myös kulttuurihistoria, kirjallisuustutkimus, filosofia sekä kulttuurintutkimus.

Työni pohjalla ovat omat ajatukseni sekä saduista että moraalista. Molemmista niistä minulla on olemassa ennakkokäsitys, jota teorioiden ja aikaisempien tutkimusten avulla pyrin jäsentämään ja tarkentamaan. Olen vahvasti sitä mieltä, että sadun kirjoittajalla on useimmiten tietoisesti tarkoitus kirjoittaa opettavaa tekstiä. Kirjoittajan toiminta on siis tietoisesti ja tarkoituksen mukaisesti suuntautunutta, niin kuin fenomenologisen teorian perusoletus ihmisen toiminnasta on (Tuomi & Sarajärvi 2009, 34). Satutraditio myös puoltaa satujen kasvatuksellisuutta ja opettavaisuutta. Marie-Louise von Franzin (1996, 3) mukaan sadut ja tarinat ovat jo antiikin ajoista lähtien olleet yhteydessä lasten kasvatukseen ja sama perinne jatkuu yhä.

Fenomenologisen tradition rinnalla työssäni kulkee myös hermeneuttinen ajattelutraditio. Hermeneutiikassa on olennaista selkeä esiyymmärrys eli ennakkokäsitys asiasta. Minun ennakkokäsitykseni on siis se, että sadut opettavat meille jotakin ympäröivästä maailmasta ja että satujen kirjoittajan maailma ja elämä vaikuttaa siihen, mitä hän kirjoittaa. Esiyymmärryksen päälle tietoa rakennetaan hermeneuttisen kehän mallin mukaisesti. Hermeneuttinen kehä tarkoittaa ymmärtämisen omaan rakenteeseen liittyvää kehämäistä liikettä. Ihmisellä on aina asiasta jonkinlainen esiyymmärrys. Se voi olla hyvin-

kin ennakkoluuloinen ja karkea, mutta se auttaa alustavasti orientoitumaan asiaan. Sen päälle ihminen sitten rakentaa lisää tietoa asiasta, eli täsmentää, korjailee ja parantaa esiymmärrystään. Uuden ymmärryksensä varassa pystyy taas paremmin orientoitumaan asiaan. Tällä tavoin tiedon hankinta kulkee kehämäisesti eteenpäin. (Laine 2001, 29–31; Juntunen & Mehtonen 1982, 115.) Olen jo kandidaatin tutkielmassani tutkinut satuja ja Setälän satujen opetuksia, tosin hieman eri näkökulmasta, mutta silloin olen luonut omalle hermeneuttiselle kehälleni alimpia kerroksia. Nyt pystyn silloin saamieni tietojen pohjalta sekä kaikkien niiden Setälää koskevien tutkielmieni pohjalta, joita tässä välissä olen tehnyt, mielestäni syventymään paremmin Setälän satuihin ja niiden välittämään maailmaan.

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen tarkoituksena on Tuomen ja Sarajärven (2009, 34–35) mukaan tehdä tunnetusta tiedettyä, eli käsitteellistää merkityksiä. Emme ehkä satuja lukiessamme tarkemmin pysähdy ajattelemaan niiden opetuksia, vaikka huomaisimmekin sellaisia sadussa olevan. Luemme niitä usein vain viihdyttävinä tarinoina. Siksi haluankin tuoda näkyviin näitä saduissa välittyviä itsestäänselvyyksiä ja selvittää, millaisia opetuksia satuihin sisältyy. Mielestäni Setälän sadut ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka satuun on usein selkeästi kirjoitettu esiin jonkinlainen opetus, mutta se on helppo sivuuttaa jäämättä pohtimaan sitä tarkemmin ja antaa tarinan viedä. Esimerkiksi kirjassa *Nimiloppu etsii nimeään* (1964, 25) karhuemo pohtii, että *[o]n parempi asua velattomana matalassa majassa kuin velallisena linnassa*. En usko, että kyseinen lausahdus avautuu lapsilukijalle, joten tämän on helppo sivuuttaa se vain hauskana sanaleikkinä. Samoten aikuinen lukija saattaa helposti jättää kyseisen lausahduksen vain viihdyttäväksi kommentiksi sadussa, vaikka siinä olisi aihetta moraaliseen pohdintaan ja keskusteluun.

Fenomenologis-hermeneuttista tutkimusta voi kutsua myös tulkinnalliseksi tutkimukseksi. Laadullisen tutkimuksen, jossa tutkimuksen kohteena on yksittäisen ihmisen kokemusmaailma, päämenetelmä on tulkinta. Kokemuksen tutkimisessa ei riitä, että käsitteellistetään ja ymmärretään, vaan aina myös tulkitaan. Lähtökohtani on, että sadun kirjoittajan työhön vaikuttavat hänen omat kokemuksensa. Sadut eivät synny tyhjästä, vaan kirjoittajan omista muistoista, kohtaamisista, päätelmistä, siis kaikesta kirjoittajan nä-

kemästä tai kokemasta. (Laine 2001, 26–29; Tuomi & Sarajärvi 2009, 35.) Näin ollen oletan siis, että myös Annikki Setälän kirjoitustyöhön ovat vaikuttaneet hänen taustansa vanhan ja arvostetun suomalaisen kulttuuriperheen kasvattina sekä kaikki ne kokemukset, joita hän on elämänsä varrella ehtinyt kerätä. Tämän voi päätellä esimerkiksi siitä, että Setälä sijoittaa satunsa useasti hänelle tuttuihin paikkoihin ja kertoo saduissaan hänelle tärkeistä henkilöistä. Nihilopu etsii nimeään (1964) – kirjan tapahtumapaikka on Setälän oma Mesikämmen-mökki Solojärven rannalla Inarissa ja kirjassa vilahtaa Setälän tytär ja tämän lapset Teemu ja Jukka-Pekka. Myllytontun tarinoita (1945) puolestaan sijoittuu Pöyliön vanhalle myllylle ja Pöyliövaaran läheisyyteen, jossa Setälä itsekin perheineen asui sotien jälkeen.

2.2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUKSEN KULKU

Millä tavoin sitten parhaiten pääsen käsiksi Setälän satujen moraaliin ja etiikkaan? Metsämuuronen (2001) esittää Syrjäläisen kuvaaman mallin sisällönanalyysistä. Sen vaiheet ainakin osittain sopivat aineistoni analyysiin. Aluksi Syrjäläisen mukaan minun tutkijana on ”herkistytävä”, eli tutustuttava aineistoon perinpohjaisesti sekä tutustuttava myös keskeisiin käsitteisiin aiempien tutkimusten avulla. Kun sitten olen sisäistänyt aineistoni ja teorian, on aika luokitella tai teemoitella aineisto karkeasti. Karkean luokittelun pohjalta tutkimustehtävä ja käsitteet täsmentyvät. Sitten alkaakin tarkempi luokittelu, luokkien vertailu, poikkeusten etsiminen ja löydettyjen luokkien kriittinen tarkasteleminen aineiston ja aiemman tutkimuskirjallisuuden avulla. Lopuksi tehdään johtopäätökset ja omat tulkinnat aineistosta. (Metsämuuronen 2001, 54.)

Tutkielmani lähtökohtana ovat Setälän sadut ja niistä esiin nousevat merkittävät asiat, joita pyrin yhdistämään aikaisempien satututkimusten luomiin teorioihin. Analyysi ei perustu mihinkään tiettyyn yksittäiseen teoriaan, mutta tarkoitukseni on luoda löyhähköjä kytkentöjä useampiin. En lähde testaamaan mitään vallitsevaa teoriaa, vaan haluan löytää jotakin uutta. Tällaista sisällönanalyysin tapaa Tuomi ja Sarajärvi (2003, 98) kutsuvat teoriasidonnaiseksi analyysiksi. Olen lähtenyt tutkielmassani liikkeelle myös siitä, että sadulla on aina kasvattava tehtävä. Erityisesti minua kiinnostaa moraaliset ja eettiset

kysymykset saduissa. Setälän sadut ovat hyvin opettavaisia satuja ja niissä moraalit ja erityisesti kristillinen moraalit ovat suuressa roolissa. Tämän tutkielman aihe on siis satujen kasvattavat merkitykset ja näkökulmani aiheeseen on Annikki Setälän satujen moraaliopetukset. Tutkimuskysymykseni on: millaista moraalista maailmaa Annikki Setälä saduillaan välittää?

Pohjan tälle tutkielmalle olen luonut kandidaatin tutkielmassani, jossa tutustuin yleisesti satututkimukseen. Jo silloin, vaikkakin näkökulmani Setälän satuihin oli eri, huomasin, että moraaliset opetukset ja uskonto ovat suuressa roolissa Setälän saduissa. Siksi olen nyt valinnut ne näkökulmakseni. Tutkielmani aihe on siis noussut suoraan aineistostani. Vaikka satujen moraalit on tutkittu hyvin paljon, uskoisin, että näkökulmani on tuore, sillä Annikki Setälää harva tuntee ja muistaa, varsinkaan hänen saduistaan. Hänen tunnetaan lähinnä Rovaniemellä ja silloinkin hänet muistetaan paremmin nukketeatteriin liittyen.

Näkökulman rajaamisen ja tutkimuskysymyksen määrittelyn jälkeen aloitin tutustumisen moraalit tutkimukseen ja kasvatukseen moraalit. Tutustuin hyve-etiikkaan ja aiempaan tutkimukseen satujen moraalit. Lisäksi luin tutkimuksia kristinuskon moraalit. Lähdin liikkeelle Hilka Ylösen (2002) kirjoitusten siivittämänä. Hänen mukaansa moraalit on kulttuurisissa yhteyksissä omaksuttuja arvoja ja normeja. Niitä opetetaan lapsille pienestä pitäen kasvatettaessa heitä yhteisön ja samalla tietyn kulttuurin jäseneksi. Ei ole olemassa kaikkien maailman ihmisten hyväksymää moraalit ajatusmaailmaa, jokaisella kulttuurilla on oma totuutensa. Meidän yhteiskunnassamme yleisesti hyväksytyt moraalit arvoja ovat esimerkiksi rehellisyys, myötätunto ja oikeudenmukaisuus. Etiikka puolestaan on moraalit koskevaa teoreettista pohdintaa. (Ylönen 2002b, 12.) Tutkiessani Annikki Setälän välittämää moraalit ajatusmaailmaa, jouduin väistämättä tekemisiin myös etiikan kanssa. Hyve-etiikka, jonka alun perin on kehitellyt Aristoteles jo 350 vuotta eKr., painottaa yhteistä hyvää. On olemassa tiettyjä hyveitä, jotka ovat kaikille yhteisiä. Hyveellinen ihminen toimii luontaisesti näiden hyveiden mukaisesti. Hyveitä ovat esimerkiksi kohtuullisuus, rehellisyys, oikeudenmukaisuus, ystävällisyys, rohkeus ja kärsivällisyys. Myös kristinuskon etiikassa on yhtymäkohtia hyve-etiikkaan. Setälän saduissa on vahvasti esillä uskonnollinen näkökulma ja uskonnolla on ollut oma

roolinsa myös hänen elämässään. Saduista löytyy siis sekä hyve-etiikkaan että kristinuskon etiikkaan perustuvia ajatuksia. Näihin pohjautuen lähdin etsimään vastausta tutkimuskysymykseeni seuraavilla analyysikysymyksillä:

Mikä on hyvää?

Mikä on pahaa?

Mikä on oikein?

Mikä on väärin?

Millainen on hyvä ihminen?

Millainen on paha ihminen?

Mikä on tavoiteltavaa?

Mitä on vältettävä?

Millainen on hyvä elämä?

Minkälaista hyvää kannattaa tavoitella?

Ensimmäisessä analyysivaiheessani kirjoitin ylös suoria lainauksia saduista vastauksiksi analyysikysymyksiini. Aineistoa lukiessani tarkentui uskonnon merkitys saduissa pikkuhiljaa ja edellä olevien kysymysten lisäksi etsin aineistostani vastauksia siihen, millainen on Jumala, millainen on Jeesus ja mitä kristillisiä perinteitä saduista löytyy. Näitä kysymyksiä käsittelin erikseen peilaamalla Setälän kristillistä perinnettä aiempaan tutkimukseen satujen uskonnollisuudesta sekä yleisesti kristinuskon perinteisiin. Analyysin toisessa vaiheessa järjestelin kokoamiani suoria lainauksia ja teemoittelin ne sen mukaan, mikä oli hyvää ja mikä pahaa. En vielä varsinaisesti katsonut antiikin hyveopin tai kristinuskon hyveiden listaa, vaan pyrin teemoittelemaan aineistoani sen mukaan, mitä sieltä nousi esiin. Sitten luin tarkemmin tutkimuskirjallisuutta ja vertasin siellä esiin nousseita asioita omaan listaani siitä, mikä on Setälän mielestä hyvää ja pahaa. Lopuksi teemoittelin aineistoni vielä kerran uudelleen, nyt julkaisuajankohdan mukaan, sillä halusin tarkastella ajallista muutosta.

Tässä raportissa olen käyttänyt kurssiivia erottamaan kohdat, jotka olen suoraan lainannut Annikki Setälän satukirjoista, eli aineistostani. Suorat lainaukset muualta kuin niistä on merkitty lainausmerkeillä. Lisäksi silloin, kun olen lainannut aineistoani tai viitannut

selkeästi johonkin tiettyyn kohtaan siitä, olen merkinnyt lähdeviitteeseen kyseisen kirjan ilmestymisvuoden ja sivunumerot, mistä satu tai lainattu kohta löytyy. Vuosiluvun perusteella kyseessä olevan kirjan löytää lopussa olevasta aineisto-listasta.

2.3 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS

Minun ei ole ollut tällä tutkielmallani tarkoitus selvittää Setälän satujen alkuperäistä merkitystä, sillä sitä en pysty selvittämään. Annikki Setälä ei ole enää elossa ja hän on ainoa, joka pystyisi vastaamaan tarkasti kysymykseen siitä, mitä hän sanoillaan todella tarkoitti. Toisaalta millään tekstillä ei myöskään ole vain yhtä merkitystä, sillä kirjoittaja ei kirjoita vain itselleen. Teksti on kommunikaation väline ja lukutapahtumassa on aina kaksi osapuolta, kirjoittaja ja lukija. Teksti pysyy aina samana, mutta lukija voi vaihtua. Siksi myös tekstin merkitys ja mieli voi vaihtua. On toki joitakin asioita, joissa lukijan tekemät tulkinnat voidaan kyseenalaistaa. Näin käy esimerkiksi silloin, kun lukija antaa jollekin termille merkityksen, jota se ei ole voinut historian valossa saada kirjoitusajankohtanaan. Mutta muuten jokainen lukija antaa tekstile oman merkityksen ja kirjoittaja on antanut omansa. Fenomenografiassa ymmärretään ajatus siitä, että kirjoittaja on antanut omat merkityksensä, mutta nähdään myös se, että sitä on mahdotonta selvittää. (Uurtimo 1998, 20–21)

Merkitysten rinnalla voisi puhua myös representaatioista. Se, mitä sanomme, ajattemme ja tunnemme jostakin asiasta, on meidän oma representaatiomme siitä. Oma representaatiomme antaa asialle tarkoituksen ja selityksen, tekee siitä sitä, mitä se meille on. Representaatio on ikään kuin esitys jostakin. Samassa kulttuurissa elävät jakavat suurin piirtein samanlaiset tarkoitukset ja selitykset asioille, he pystyvät ymmärtämään toistensa representaatiot. Tarkoitukset ja selitykset eivät ole pysyviä, ne muuttuvat koko ajan. Siksi myös representaatiot muuttuvat. (Hall 1997, 8). Tutkiessani sitä, millaista ajatusmaailmaa Annikki Setälä välittää saduillaan, tutkin hänen representaatioitaan. Tutkin sitä, millaisen esityksen moraalista hän saduillaan luo.

Tutkijana minun on otettava huomioon merkitysten ja representaatioiden henkilökohtaisuus ja kulttuurisidonnaisuus erityisen tarkasti. Erilaiset lukijat lähestyvät tekstejä erilaisista lähtökohdista, tulkitsevat niitä omasta kontekstistaan. Ei ole olemassa ”puhdasta” lukemista. Tutkijana minäkin olen lukija, ja siis luon omat merkitykset Setälän teksteille. En minä, eikä kukaan muukaan, ole kykenevä tuottamaan oikeata ja lopullista merkitystä millekään tekstile. Olen nainen, kasvatustieteilijä, opettaja ja pohjoisesta kotoisin, ja kaikilla näillä on varmasti merkitystä sen kannalta, miten luen Setälän satuja. Pysin kuitenkin asettamaan itseni hieman syrjemmälle tulkintaa tehdessäni, ja löytämään yleisempiä kulttuurisia merkityksiä, sekä selvittämään millä tavoin Setälän teoksien merkitys muodostuu suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa. (Koskela & Rojola 1997, 170–172.)

2.4 MIKÄ ON SATUA?

Mielestäni saduissa on aina jonkinlainen opetus – niiden perimmäinen tarkoitus viihdyttämisen ohella on opettaa ja kasvattaa. Satujen opetukset voivat olla todella konkreettisia tai erittäin abstrakteja. Ne voivat olla hyvin selvästi näkyvissä kertomuksen kulussa, kuten esimerkiksi Setälällä usein: *Kukaan ei voi välttää kohtalooaan. Kaikkein vähiten ne, jotka kulkevat aina suoraan eteenpäin.* (1947, 53.) Opetus on voitu myös piilottaa satuun. Piilottamisella tarkoitan sitä, että sadussa ei välttämättä suoraan anneta ohjeita tai kerrota kuinka tulisi toimia, vaan opetus löytyy rivien välistä ja painuu lukijan tai kuuntelijan mieleen tiedostamatta. Tässä mielessä ajatukseni ovat lähellä Bettelheimin (1984) tai von Franzin (1996) teorioita, jotka molemmat perustuvat siihen, että saduissa on paljon piiloisia viestejä.

Bettelheim (1984, 68) kiteyttää mielestäni satujen pohjimmaisen tehtävän erittäin hyvin, sillä hänen mukaansa satujen tehtävänä on yksinkertaisesti tuottaa iloa ja opettaa. Jotta satu pystyy täyttämään nämä molemmat tehtävät, täytyy kuulijan intuitiiviselle kokemukselle ja mielikuvitukselle jättää tilaa. Satu on siis jotakin arkielämästä erillistä, jossa mukana on aina myös asioita, joka liittyvät sadun oikeaan elämään – asioita, joihin lapsi voi samaistua. (Ylönen 2002a, 212.) Setäläkin liittää tarinoidensa tonttujen elämään

paljon ihmislapsille tuttuja asioita, kuten esimerkiksi joulun piinallisen pitkän odotuksen: *Joko voimme mennä saunaan? kysyi pikku Myllytonttu, joka ei olisi malttanut odottaa aattoiltaan saakka. – Voi, voi, kun tämä päivä ei lopu koskaan, sanoi pikku Myllytonttu kärsimättömänä.* (1945, 50.)

Myös Sirkka-Liisa Heinonen ja Marja Suojala (2001, 147) määrittelevät sadun ytimekkäästi. Heidän mukaansa satu on mielikuvituksen varassa etenevä, todellisuuden rajat ylittävä kerronnan muoto, joka on lähtökohdiltaan yhteisöllinen. Juuri tuohon yhteisöllisyyteen mielestäni liittyykin satujen kasvattava merkitys. Sadun avulla on helppo jatkaa eteenpäin yhteisön arvoja ja normeja. Ylönen (2000, 9) puolestaan mainitsee satujen tarkan määrittelemisen hyvin ongelmalliseksi. Sadut ovat hänen mukaansa kertomataidetta, jossa mukana on yleensä normaalitajunnan ylittäviä kokemuksia, jotakin joka ei voisi tapahtua oikeassa elämässä. Hyvä esimerkki tästä ovat useissa saduissa esiintyvät ihmisten ja eläinten tai muun luonnon väliset keskustelut, joita löytyy jonkin verran myös Setälän saduista:

Kylmä tuuli puisteli Aslakia. – Miksi et lähde jo kotiin, sanoi se mennessään ja viskasi leikillään Aslakin neljäntuulenlakinhangelle. – En minä voi lähteä kotiin ennen kuin löydän vasan, sanoi Aslak ja koppasi neljäntuulenlakkinsa hangelta. Aurinko oli laskemaisillaan tunturin taakse, ja koko maailma oli ruusunpunainen. – Lähde, Aslak, kotiin, sanoi aurinkokin. (1947, 39.)

Satuja jaotellaessa on löydetty muun muassa seuraavanlaisia alalajeja: eläin-, ihme-, novelli-, legenda- ja pilasadut. Nämä kaikki on nähty perinteisten kansansatujen muodoiksi. Kansansatuperinteen rinnalle on muodostunut taidesatuperinne. Taidesadut ovat kansansatuja ajanmukaisempia kertomuksia, vaikka niissä onkin säilynyt kansansaduille ominainen tunteiden ja niiden ohjaileman toiminnan suuri merkitys. (Ylönen 2000, 16; Apo 2001, 12; Jones 1995, 8–9.)

Setälän sadut sijoittuvat taidesatujen lokeroon. Niiden tekijä on tunnettu ja ne ovat suoranaisesti lapsille tarkoitettuja, toisin kuin perinteiset kansansadut, jotka ovat vuosia sitten ehkä jopa eri kulttuureissa syntyneitä, ajan muokkaamia tarinoita vailla tunnettua tekijää. Taidesadun sisältö on taianomainen ja mielikuvituksellinen, ja siten se poikkeaa perinteisestä kertomakirjallisuudesta. Kansansatu ja taidesatu ovat kuitenkin alka-

neet lähentyä toisiaan siitä asti, kun kansansatuja alettiin jäljentää kirjallisesti. (Zipes 1979, 4–11; Lappalainen 1980, 64.) Myös Setälän saduista voi huomata kahden perinteen lähentymisen, sillä niistä löytyy paljon vaikutteita perinteisestä kansansadusta: tapahtumapaikka on metsä, keskeisessä roolissa pohjoisen eläimet ja ihmisistä kerrotaan vain välttämättömin. Osittain sijoitan Setälän sadut myös ihme- ja legendasatujen lokeeroon. Ne pohjautuvat myytteihin ja niissä on paljon ylimaailmallista, taianomaisia voimia ja olentoja kuten esimerkiksi jättiläisiä ja metsänhenkiä (Lappalainen 1980, 49). Myllytontun tarinoita (1945) perustuu kokonaan tonttuperheen elämään ja Hiiriystävät (1955) puolestaan hiiriperheen, joten näiden tarinat ovat hyvä esimerkki Setälän saduista ihmesatuina.

Marjatta Kurenniemen (1980) mukaan sadun kirjoittajan tärkein sääntö on se, että sadulla on oltava onnellinen loppu. Lapsen mieli on avoin ja hän on altis ympäristönsä vaikutteille, joten lapsi siis helposti samaistuu myös satuhenkilöihin. Kurenniemi pohtiikin sitä, että onko oikein kertoa lapselle satuja, joissa paha saa aina palkkansa ja päähenkilö on aina hyvä, sillä näinhän ei välttämättä tapahdu oikeassa elämässä. Kuinka voi kertoa satua, mutta ei kuitenkaan valehdella? Hän itse vastaa asettamaansa kysymykseen: Sadut kertovat toisista todellisuuksista, ne ovat vertauskuvia. Lapsi kyllä jossakin mielen­sä tiedostamattomalla alueella tajuaa, että esimerkiksi Setälän satujen hahmot eivät todellisuudessa näyttäydy samanlaisina: paha metsähiisi ei oikeasti nappaa pieniä tonttuja vangikseen luolaansa tai jättiläiset eivät kutsu tuulia vaikeuttamaan pienen ihmislapsen matkantekoa. Satujen päähenkilöiden selviämistarinat ja onnelliset loput rohkaisevat ja lohduttavat lasta. (Kurenniemi 1980, 109–113.)

Toinen Kurenniemen antama ohje satukirjailijalle on se, että lapsen älyä ei tulisi aliarvioida eikä tietoja yliarvioida, jos haluaa välittää jotakin satujensa avulla. Tämä korostuu erityisesti satujen kielessä. Saduilla on merkitys myös lapsen kielen kehittymisen ja mielikuvituksen kannalta, joten kirjoittajan on oleellista huomioida käyttämänsä kieli. Lapsille ei tarvitse puhua ja kirjoittaa helposti ja yksinkertaisesti vaan selkeästi ja ilmeikkäästi. Lapsi kykenee kyllä ottamaan vastaan valtavasti sanoja, vaikeitakin, ja vaikka hän ei heti ymmärrä vaikeiden sanojen tarkkoja merkityksiä, selviävät ne loppujen lopuksi satujen sisällöstä. (Kurenniemi 1980, 110, Westin 1988, 20.)

Setälä käyttääkin hyvin rikasta kieltä kirjoittaessaan. Tekstissä on paljon vertauskuvia ja perinteisiä sanontoja, mutta hän jättää kuitenkin paljon myös lapsen mielikuvituksen varaan. Setälän satukirjoissa ei ole paljon kuvia, joten lukija ja kuulija saavat itse antaa maisemalle värit ja muodot, vaikka kirjoittaja niitä melko paljon sanallisesti maalaakin. Tärkeimmät opetuksensa Setälä kuitenkin sanoo aina suoraan, ilman sen kummempia maalailuja: *älä mene onnen ohi, vaan kasvata sitä* (1966, 35).

2.5 SATUTÄTI ANNIKKI SETÄLÄ

Annikki Setälä syntyi vuonna 1900. Hän oli kuuluisan suomalaisen kulttuurikodin kasvatti. Äitinsä Helmi Krohn toimi aikoinaan muun muassa romaanikirjailijana, elämäntekerta- ja lastenkirjailijana sekä kääntäjänä ja tulkkina. Annikki Setälän isä, Emil Nestor Setälä, puolestaan tunnetaan kansanrunouden ja suomen kielen tutkijana sekä lisäksi kansanedustajana, ministerinä ja suomalaisuusmiehenä. Voisi siis kuvitella, että nuori Annikki-tyttö on saanut kotoaan hyvän esikuvan kirjalliselle uralle. Hän myös ihaili suuresti tätiään, äitinsä sisarta, Aino Kallasta, ja myöhemmin tämän kuoltua toimitti tältä kesken jääneen teoksen Vaeltava vieraskirja (1957) loppuun. Myös Annikki Setälän vanhempi sisar Salme Setälä on kirjailija, joten kirjoittaminen oli varmasti osa perhe-elämää. Lapsuutensa Setälä eli keskellä voimakasta suomalaisen kirjallisuuden nousukautta ja hän oli varmasti jo silloin tekemisissä monien suomalaisen kulttuurin merkik henkilöiden kanssa. (Oksama-Valtonen 2006.)

Annikki Setälä vietti lapsuutensa Helsingissä ja perheen kesäpaikassa Mikkelissä. Hänen vanhempansa erosivat, kun tytär oli 13-vuotias. Eron jälkeen tytär jäi asumaan äitinsä kanssa. Luonto vaikutti olevan Setälälle tärkeä asia jo lapsuudesta saakka. Helsingin koti meren rannalla ja Mikkelin kesäpaikka järven rannalla, jossa saattoi muun muassa retkeillä, soudella, hoitaa puutarhaa ja keräillä kasveja, loivat pohjan luontosuhteelle ja varmasti myös sille, että luonto esittää pääroolia Setälän saduissa. Annikki Setälä valmistui ylioppilaaksi 17-vuotiaana ja aloitti vuonna 1918 opinnot Helsingin yliopistossa. (Oksama-Valtonen 2006.)

Vuonna 1920 Annikki Setälä meni naimisiin pohjoisen pojan, Tornioista kotoisin olevan Jarl Sundquistin kanssa. He olivat tavanneet yliopistolla opiskellessaan maa- ja metsätaloustieteellisessä tiedekunnassa. Avioitumisen jälkeen nuoripari muutti Rovaniemelle Jarl Sundquistin työn perässä. Sundquist tuli töihin metsänhoitajaksi Kemiyhtiöön. Perheeseen syntyi seuraavan kymmenen vuoden aikana neljä lasta, Anna-Liisa, Uolevi, Sirkka ja Leena-Kaija. Rovaniemelle muuttaessaan Setälä koki varmasti melkoisen shokin saapuessaan keväisen vihertävästä Helsingistä kaikkien kulttuuririentojen keskeltä toukokuiseen, paljaaseen ja mustaan, pieneen ja vaatimattomaan Rovaniemeen. Elämä oli varmasti toisenlaista, kuin mihin hän oli tottunut, mutta Setälä sopeutui ja oppi selvästi viihtymään. Hän sisäisti elämänsä aikana lappilaisen luonnon ja elämänmenon niin hyvin, että kuvaa sitä melko yksityiskohtaisesti ja taidokkaasti monissa satukirjoistaan. (Rekola, 1997; Oksama-Valtonen 2006; Kariniemi 1970.)

Annikki Setälä jatkoi opintojaan 1930-luvulla ja hän opiskeli muun muassa englantia, kirjallisuutta, taidehistoriaa ja sosiologiaa. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta vuonna 1938. 1940-luvun lopulla hän tutustui kveekariaatteeseen ja matkusti sen puitteissa muun muassa Saksaan ja Yhdysvaltoihin. Setälä toimi Lapinradion ohjelmapäällikkönä ja englannin kielen lehtorina Rovaniemen yhteislyseossa 1950-luvun alussa ja vuonna 1956 hän muutti Ivaloon. Siellä hän toimi opettajana ja rehtorina. Hän palasi Hauhon ja Viitakiven opiston englannin opettajan paikan kautta takaisin Rovaniemelle vuonna 1968 ja kuoli vuonna 1970. (Elovaara s.a.)

Annikki Setälän kirjallinen ura oli pitkä. Hän aloitti kirjoittamisen muutettuaan Rovaniemelle 1920-luvulla ja jatkoi sitä aina kuolemaansa saakka, 1960-luvun loppuun asti. Hänen kirjallista tuotantoaan ja uraansa tarkasteltaessa ei luonnollisestikaan voida sivuttaa hänen elämänsä kulkuaan. Monissa hänen teksteistään vilahtelevat hänelle rakkaat ihmiset ja paikat. Tästä syystä pyrin suhteuttamaan hänen satunsa ja niiden kuvaaman maailman Setälän oman elämän vaiheisiin. Toisaalta Setälä sadut antavat myös mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella ajan ja kulttuurin muutosta pidemmällä aikavälillä. 1920-luvulla kirjoitettu satu todennäköisesti opettaa eri asioita, tai ainakin kuvaa aivan erilaista maailmaa kuin 1960-luvulla kirjoitettu satu.

2.6 SETÄLÄN SATUTUOTANTO

Annikki Setälän satukirjat julkaisujärjestyksessä:

Pikku-Pepe (1922)

Pepe ja Nöpö (1923)

Anna-Liisan käynti Aurinkomuorin luona (1924)

Taikasauva ja muita satuja (1927)

Pikkusiskojen satuja (1929)

Tarinoita Kristus-lapsesta (1937)

Metsämökki ja sen asukkaat: eläinsatuja (1939)

Myllytontun tarinoita (1945)

Tunturisetuja (1947)

Nukkemaailma: satukertomus (1949)

Satuja Matille, Heikille ja Ullalle (1954)

Hiiriystävät (1955)

Nukkumatin satuja (1957)

Pikkunoita (1959)

Uusia Nukkumatin satuja (1961)

Nimiloppu etsii nimeään (1964)

Satuja Kristus-lapsesta (1966)

Setälä on kirjoittanut yhteensä 17 satukirjaa vuosina 1922–1966. Kirjat koostuvat enimmäkseen pienistä, parin sivun mittaisista kertomuksista. Kolme kirjoista sisältää juonellisen, yhtenäisen tarinan (Pikku-Pepe, Pikkunoita sekä Nimiloppu etsii nimeään) ja kaksi on kirjoitettu runomuodossa (Pepe ja Nöpö sekä Anna-Liisan käynti Aurinkomuorin luona). Setälä on nykyisin suurelle yleisölle melko tuntematon kirjailija. Sen huomaa hyvin muun muassa siitä, että hänen satukirjojaan on melko hankala saada käsiin. Kaikkia hänen satuteoksistaan ei löytynyt edes Lapin maakuntakirjaston Lappi-

osastolta, jonne on pyritty keräämään mahdollisimman kattava maakuntaan liittyvä kirjallisuus-kokoelma.

Suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjaperinteessä Setälän ensimmäiset satukirjat 1920-luvulta sijoittuvat aikaan, jolloin vielä kunnioitettiin Topeliuksen perintöä. Uskonto, isänmaa ja satujen opettavaisuus olivat tuolloin tärkeitä. Tuohon aikaan Setälää pidettiin tuoreena, pohjoisen seudun ja Lapin lasten kuvaajana. Setälän ensimmäiset sadut menevät hyvinkin topeliuslaiseen lokeroon, ovat hieman naiiveja, luonnonraikkaita ja iloisen sävyisiä. Pikku Pepe (1922) kertoo pienen pojan elämästä kodissaan pohjoisessa poroajeluineen ja kesänodotuksineen. Pepe ja Nöpö sekä Anna-Liisan käynti Aurinkomuorin luona ovat runomuotoisia naiiveja ja herttaisia kuvauksia, toinen siitä kuinka perheeseen syntyy pikkusisko ja toinen siitä, kuinka tyttö matkustaa auringon luokse. Taikasauva ja muita satuja (1927) puolestaan eroaa aikaisemmista, sillä siinä on selkeästi kansansaduista vaikutteita saaneita, mutta myös uskonnollissävyytteisiä lyhyitä satuja kokoelmana. (Heikkilä-Halttunen 2000, 65; Lappalainen 1976, 125; Lehtonen 2003, 22–24.)

1930-luvun lopulla Setälän sadut kokevat mielestäni muutoksen modernimpaan suuntaan. Myös yleisesti lastenkirjaperinteessä on nähty sotien jälkeen eräänlainen murroksen aika. Murrokselle ominaista oli topeliuslaisesta, toisaalta romantiikan ideoita sisältävästä ja toisaalta kristillisestä, perinteestä irtautuminen ja paremmin kyseisen ajan oloja vastaavan ilmaisuuden ja maailman hakeminen. Setälän ei kuitenkaan voi sanoa kokonaan irtautuneen topeliuslaisesta kristillisestä perinteestä, sillä uskonto on vahvana pohjana hänen saduissaan. Moraalikasvatus oli yksi olennaisen suuri asia, joka näkyi heti sodanjälkeisessä lastenkirjallisuudessa. Lapsille pyrittiin välittämään oikeat elämänarvot, joihin kuuluivat työteliäisyys, rehellisyys, hurskaus ja isänmaanrakkaus ja näitä välittyy myös Setälän saduissa. (Lehtonen 2003, 22–24; Heikkilä-Halttunen 2003, 166–167.)

Pääasiassa Setälän sadut ovat kertomuksia luonnosta. Suomalaiset eläin- ja luontosadut alkoivat sotien jälkeen saada vaikutteita englantilaisesta fantasia- ja nonsensekirjallisuudesta ja ne alkoivat siirtyä runollis-filosofiseen suuntaan (Huhtala 2003, 38). Setälän saduissa liikkuvat haltiattaret, peikot ja tontut, eloton luonto herää henkiin ja sekä eläi-

met että kasvit saavat inhimillistettyjä piirteitä. Hänellä on tapana kirjoittaa isolla alkukirjaimella kasveja, eläimiä ja luonnon elementtejä ja sillä tavoin hän tekee niistä persoonia. Sadut vilisevät filosofisia pohdintoja eri lajien ja luontokappaleiden luonteenpiirteistä ja luonnon järjestyksestä. Myllytontun tarinoita (1945) ja Tunturisatuja (1947) ovat hyviä esimerkkejä runollis-filosofisista luontosaduista.

Setälän sadut voisi jakaa kolmeen pääkategoriaan niiden sisällön mukaan. Näitä ovat uskonnolliset sadut, Lapin luonnonilmiöiden syntyä selittävät sadut sekä luontoa yleensä kuvaavat sadut. Kategoriat sekoittuvat hieman joissakin saduissa, mutta pääsääntöisesti ne voi selkeästi erotella omikseen. Jotkut sadut esimerkiksi selittävät luonnonilmiöiden syntyä uskonnolliselta kannalta, jolloin nämä kaksi kategoriaa yhdistyvät. Tästä hyviä esimerkkejä ovat Jumalan hymy (1947, 5–9), jossa Setälä selittää Lapin vuodenaikojen vaihtelun johtuvan Jumalan huonosta muistista, tai Kirkonkellot (1947, 10–16), jossa usko Jumalaan on vahvasti taustalla vaikuttamassa tunteiden syntyyn.

Vaikka Setälän nykyisin voisi sanoa olevan unhoon jäänyt satukirjailija, on hän omana aikanaan saanut tunnustustakin kirjoistaan. Kustannusyhtiö Otava järjesti vuonna 1955 yhdessä ruotsalaisen Albert Bonniersin kustantamon kanssa satukirjakilpailun. Setälä voitti tuon kilpailun teoksellaan Hiiriystävät (1955), joka kertoo hiiriperheen elämästä aivan kuin nämä olisivat ihmisiä. (Heikkilä-Halttunen 2000, 173.) Puolestaan teosta Pikkunoita (1957), joka kuvaa lappilaisia uskomuksia, elämää ja luontoa, on käännetty useammalle kielelle (saksaksi, ruotsiksi ja hollanniksi), samoten kuin hänen nuortenkirjaansa Poikatytty (Setälä, 1941), jota on käännetty saksaksi, italiaksi, ranskaksi ja tanskaksi. (Setälän tuotanto-lista)

Kirjoina julkaistujen satujen lisäksi Setälä on myös kirjoittanut esimerkiksi lastenlehti Pääskyeseen ja Satukontteihin. Tässä tutkielmassa keskitys kuitenkin vain kirjoina julkaistuun tuotantoon jo siksikin, että jo pelkästään niiden haaliminen kasaan ei ollut kovin helppoa. Lisäksi uskon, että ne antavat melko kattavan kuvan kirjailijan satutuotannosta.

3 MORAALI – *KULTAKAAN EI OLE HYVÄKSI, JOS SITÄ ON LIIKAA*

3.1 MORAALI JA MORAALIKASVATUS

Moraali tarkoittaa yhteisön yleisesti hyväksytyjä tapoja toimia. Sanana se tulee latinan kielestä (*mos, mores* = tapa, tavat, *moralis* = tapoja koskeva). Käytännössä moraali yhteisössä on sääntöjä, hyvän ja pahan määritelmiä sekä oikeuksia, vääryyksiä ja velvollisuuksia. (Pietarinen & Poutanen, 1998, 12, Ylönen 2002b, 12–13.) Airaksinen (1993) kuvailee moraalia neljällä ominaisuudella. Ensinnäkin moraali on kehottavaa tai käskevää (preskriptiivistä), eli se esimerkiksi kehottaa ihmistä oikeanlaiseen toimintaan tai arvioi jotakin asiaa. Toisaalta moraali universaalia eli yleistä, ei keneenkään yksittäiseen henkilöön sidottua. Tällä tarkoitetaan sitä, että kaikkia ihmisiä samanlaisissa oloissa sitovat samat säännöt. Airaksinen käyttää esimerkkinä väkivaltaista käytöstä: jos hyväksyn sen, että voin käyttäytyä itse väkivaltaisesti, täytyy minun silloin hyväksyä väkivaltainen käytös myös muiden kohdalla. Kolmanneksi moraali on itsenäistä eli autonomista. Arvoja voi olla hyvin monenlaisia, mutta moraaliset arvot eroavat kaikista muista, esimerkiksi valtaan, biologiaan, uskontoon tai taiteeseen liittyvistä arvoista. Moraalisia arvoja ei pystytä perustelemaan muiden arvostelmien avulla. Tähän liittyy moraalin neljäs ominaisuus, ylivertaisuus. Moraali on tärkein muihin arvoihin ja periaatteisiin verrattuna. (Airaksinen 1993, 62–72.)

Arkikielessä moraalista puhuttaessa törmää monesti käsitteeseen etiikka. Etiikka ja moraali tarkoittavat periaatteessa samaa. Ne voidaan tarvittaessa myös erottaa toisistaan, jolloin etiikalla tarkoitetaan moraalia tutkivaa tieteenalaa, moraalifilosofiaa. Tällöin etiikka on filosofian ala, joka tutkii moraaliliimiöitä. Se on siis kiinnostunut siitä, millaisille periaatteille arkielämän moraali perustuu, millaisia käsitteitä moraalissa keskustelussa käytetään, mikä on niiden käsitteiden merkitys ja onko merkitys sama kaikille ja kaikkialla. (Pietarinen & Poutanen, 1998, 12–14.)

Mielestäni yksi kasvatuksen merkittävimmistä tehtävistä on kasvattaa ihminen moraalisesti oikein ajattelevaksi ja toimivaksi yksilöksi. Jokaisen aikuisen ihmisen velvollisuus on välittää yhteisön moraalisia arvoja lapsille. Moraaliset kysymykset ovat koko ajan läsnä kasvatuksessa ja ihmiset kohtaavat niitä päivittäin toiminnassaan. Lapsen moraalinen kasvatustapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja mieluiten konkreettisten esimerkkien kautta. Ylösen (2005, 10) mukaan moraaliset arvot ovat lapsille merkityksellisiä vain, jos ne koskettavat henkilökohtaisesti ja liittyvät omaan elämään.

Moraalin kehitys jaetaan usein kolmeen: arvojen, tunteiden ja käyttäytymisen kehittämiseen. Ihmisen tulisi sisäistää moraaliset periaatteet kaikilla näillä alueilla. Arvojen kehittyessä ihminen kehittyä arvioimaan itseään ja muita yhteisössä vallitsevien moraalisten periaatteiden mukaisesti. Tunteiden kehittyessä ihmiselle kehittyy kyky tuntee syyllisyyttä ja katumusta. Käyttäytymiseen liittyvien moraalisten arvojen sisäistämisen kriteerinä puolestaan on se, että ihminen pystyy noudattamaan yhteisön moraalisia sääntöjä ja vastustamaan kiusausta rikkoa niitä. Olennaista moraalin kehittymisprosessissa on hyväksytyksi tuleminen kokemus ja myönteinen minäkäsitys. Siksi lapsen moraali-kehityksen kannalta tärkeitä ovat ihmissuhteet ja erityisesti lapsen tunne-elämälle tärkeät ihmiset. (Wahlström 1993, 153–155.)

Moraalin kehityksen tunnetuimpia teorioitsijoita ovat Jean Piaget ja Lawrence Kohlberg. Piaget'n teorioiden perustana on ajatus aktiivisesta vuorovaikutuksesta lapsen ja ympäristön välillä, siitä seuraa moraalista kehitystä. Moraalin kehityksessä on hänen mukaansa kaksi vaihetta, heteronominen ja autonominen. Heteronomisen moraalin vaiheessa lapsi arvioi tekoja lähinnä ulkoisten seurausten perusteella, ei tarkoituksen tai motiivin perusteella. Tällöin aikuisten käskyjen noudattaminen on oikein, aikuisten säännöt ovat ehdottomia ja pyhiä. Heteronominen moraalit on velvollisuuden ja tottelevaisuuden moraalit, pakon moraalit. Noin seitsemän ikävuoden jälkeen lapsille kehittyy autonominen moraalit, jota puolestaan voisi kutsua yhteistoiminnan moraaliksi. Säännöt eivät enää ole ehdottomia, vaan niitä voi yhteisestä sopimuksesta muuttaa. Toimintaa ei enää arvioida seurausten perusteella, vaan moraalit toimintaa arvioidaan sen itsensä ja aikomusten perusteella. (Killen & Smetana 2006, 42–43; Russell 2007, 24–28.)

Kohlberg jatkoi Piaget'n työtä ja ajatuksia. Hän tarkensi hieman moraalikehitystä ja erotti siitä kolme tasoa, joissa kussakin on kaksi vaihetta. Moraalin kehitys alkaa esimoraaliselta tasolta, rangaistuksen ja tottelemisen moraalista, kehittyä sovinnaisen moraalitason kautta kohti periaatteellisen tason moraalialueita. Kohlberg ei nähnyt moraalialueita niinkään kulttuurisidonnaisena vaan ennemminkin yleismaailmallisena asiana. Kaikki yksilöt kaikissa kulttuureissa kehittyvät samojen moraalikehityksen vaiheiden mukaisesti kohti korkeinta tasoa. On olemassa muutamia universaaleja moraaliperiaatteita, kuten ihmisarvon kunnioittaminen, tasavertaisuus ja oikeudenmukaisuus. Oikeudenmukaisuuden periaate olikin Kohlbergin mielestä moraalitason olennaisin rakenneosana. (Airaksinen 1993, 52; Russell 2007, 30–31; Wahlström 1993, 158–159.)

Vaikka Kohlbergin mukaan on olemassa universaaleja moraalialueita, hänen edeltäjänsä Emile Durkheimin (2002, 3) näki moraalitason lähinnä kulttuurisidonnaisena asiana. Durkheimin mukaan tulee moraalialueita tutkittaessa huomioida konteksti ja olosuhteet, joissa kasvatetaan, nimenomaan sen kulttuurisidonnaisuuden vuoksi. Kohlberg puolestaan näki, että moraalitason kehitys ei niinkään ole kasvatuksen tulosta vaan lähinnä biologiseen kypsymiseen liittyvä ilmiö. Olen osittain samaa mieltä näiden kummankin tutkijan kanssa. Kohlbergin tapaan haluan nähdä oikeudenmukaisuuden periaatteen yleismaailmallisena ja moraalitason suuria linjoja katsottaessa näkisin, että samoja asioita pohditaan ympäri maailman juurikin esimerkiksi tasavertaisuuteen ja ihmisarvoon liittyen. Nämäkin asiat kuitenkin saavat kulttuurisidonnaisia värityksiä kontekstista riippuen. Kohlbergista poiketen en kuitenkaan usko, että moraalitason kehittyminen on vain kypsymistä, johon kasvatuksella ei vaikuteta. Siksi yhdyin Durkheimin ajatuksiin moraalitason kulttuurisidonnaisuudesta. Muutenhan tällä työlläni, jossa tutkin nimenomaan sitä, miten moraalialueita voidaan kasvattaa satujen välityksellä, ei olisi minkäänlaista merkitystä. Monet satututkijat näkevät satujen symbolit kulttuuriin sidonnaisina, konventionaalisina ja sopimusluontoisina merkkeinä. Saman kulttuurin edustajille satujen symboleilla on suunnilleen samanlainen merkitys. (Ylönen 2002a, 205.) Tämän ajatuksen pohjalta uskon, että Annikki Setälän sadut eivät avaudu samalla tavalla eri kulttuurista tulevalle.

3.2 SADUT MORAALIN OPETTAJINA

Sadut ovat hyvä moraalisen kasvatuksen väline. Satujen ja tarinoiden avulla on kautta aikojen välitetty yhteisön arvoja ja normeja ja satuja on käytetty hyvän ja pahan opettamiseen. Satuja moraalin välittäjinä ja kasvatuksen välineinä on myös tutkittu paljon. Kansainvälisesti tunnettu satujen tutkija on Bruno Bettelheim (1903–1990, tunnettu teos *The Uses of Enchantment* 1979 suom. *Satujen lumous, merkitys ja arvo*), jonka tutkimusnäkökulma on ollut psykologinen. Suomessa satuja moraaliopetusten kannalta ovat viime aikoina tutkineet esimerkiksi Hilikka Ylönen (2000, 2002, 2005) ja Sami Pihlström (2005).

Ylönen (2005) mukaan saduilla on kasvatuksessa sekä itseisarvoa että välineellistä arvoa. Sadut ovat itsessään kiinnostavia lukijalle tai kuulijalle, mutta toisaalta ne myös välittävät jonkinlaista sanomaa, kuten esimerkiksi yhteiskunnassa hyväksytyjä arvoja. Satu parhaimmillaan auttaa pelkistämään maailman sellaiseksi, että lapsi ymmärtää ja tuntee sen. Silloin hänen on helpompi samaistua siihen ja oppia siitä jotakin. Kuten jo aiemmin mainitsin, moraaliset arvot ovat lapselle ymmärrettäviä vain, jos ne on esitetty yksinkertaisessa muodossa, lähellä lapsen omaa elämää ja maailmaa. Sadut tekevät juuri tätä ja siksi ne ovat oiva moraalisen opetuksen väline. (Ylönen 2005, 12; Edström 1997, 29–30.)

Esimerkiksi Setälän sadussa *Kaiku* (1929, 55–63) lapset Nanu ja Luli ovat äidin kanssa uimassa ja kun tulee kotiinlähdön aika, eivät he millään meinaa totella äitiä. Lopulta äiti saa lapset kotimatalle, jonka aikana kaiku vastaa lasten ja äidin huuteluihin. Kaiku on aivan uusi asia Nanulle ja niinpä tämä illalla päättää lähteä tutkimaan sitä. Nanu seuraa kaiun ääntä ja päätyy lopulta luolaan, jossa asuu kokonainen kaikuperhe, aivan kuin hänen oma perheensä. Kaikuperheen äiti on vihainen kaikutyölle, joka on juossut metsässä näin myöhään yöllä. Hän ei myöskään pidä siitä, että kaikulapset tekevät aina niin kuin Nanu ja Luli: ovat tottelemattomia, kun lapset kiukuttelevat ja kilttejä silloin, kun lapsetkin ovat hyvällä tuulella. Kaikuäidin sanat saavat Nanun pohtimaan, että *kaikilla hänen teoillaan ja töillään, niin hyvillä kuin pahoillakin, olisi myös oma kaikunsa*. Sitä hän ei ollut aikaisemmin tiennyt. Näin Setälä siis kuvaa lapselle uutta asiaa tavalla, jon-

ka varmasti jokainen lapsi ymmärtää. Lapset pystyvät samaistumaan Nanuun, joka päättää lähteä tutkimaan kaikua tarkemmin. Ja lopuksi Setälä esittää opetuksensa hyvin selkeästi, suorasti ja yksinkertaisesti. Kaikella, mitä ihminen tekee, sekä hyvillä että pahoilla teoilla, on vaikutus johonkin, kaikella on oma ”kaikunsa”.

Lapsi tarvitsee kuitenkin paljon aikuisen apua ja johdatusta ymmärtääkseen hyvän ja pahan tai oikean ja väärän rajat. Siksi on hyvä, että aikuinen lukee satua lapselle ja keskustelee sadun tapahtumista ja sen herättämistä ajatuksista lapsen kanssa. Toisaalta aikuisen lukijan ei kuitenkaan pidä lähteä selittämään sadun sanomaa lapselle, vaan lapsen on saatava itse omaksua satu sellaisena kuin hän sen kokee. Myöskään se, että lukee sadun vain kerran läpi lapselle, ei välttämättä riitä. Lapsi ei ehdi ymmärtää sadun sanomaa, varsinkin mitä pienemmästä lapsesta on kysymys. Tärkeää on myös ottaa huomioon lapsen kehitystaso ja valita luettavat sadut sen mukaisesti. Silloin lapsi saa niistä eniten irti ja ennen kaikkea jaksaa kuunnella satua. (Kemppinen 2003, 74; Liikanen 1978, 107; Luumi 2002, 140; Ylönen 2005, 12.)

Jo alle kaksivuotiaat lapset pystyvät tunnistamaan ja hyväksymään joitakin moraalisia velvollisuuksia. Pieni lapsi kykenee varhaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen, jossa ilmenee moraalista käytöstä kuten esimerkiksi empatiaa. (Lamb 1993, 10; Matthews 1994; 56–58 Killen & Smetana 2006, 519.) Sadut eivät kuitenkaan palvele vielä ihan pienen lapsen kasvatusta, vaan vasta, kun lapsi ymmärtää eron todellisen ja kuvitteellisen välillä, hän pystyy ymmärtämään myös sen, että sadut tapahtumat ja henkilöt kuuluvat kuvitteelliseen maailmaan. Tämän eron lapsi ymmärtää noin 5–6-vuotiaana. Noin 11-vuotiaana lapsi alkaa ymmärtää vertauskuvia, sananlaskuja ja sanojen monia merkityksiä (Kemppinen, 2003, 44).

Setälän saduissa vilisee paljon vertauskuvia ja jonkun verran myös vanhoja sananlaskuja. Siksi ne voivat olla hieman hankalia pienimmille kuulijoille. Alle viisivuotiaille lapsille lukisin Setälän saduista ehkä runomuotoon kirjoitettuja Pepe ja Nöpö (1923) tai Anna-Liisan käynti Aurinkomuorin luona (1924) -kirjoja siksi, että pienemmät lapset jaksavat paremmin kuunnella lyhyitä runomuotoon kirjoitettuja tekstejä, eivätkä he vielä välttämättä ymmärrä ja pääse sisään muihin satuihin. Tosin Setälän satukirjat kyllä

enimmäkseen koostuvat lyhyistä, muutaman sivun pituisista, tarinoista, joten niitä saataisi pienempikin lapsi jaksaa kuunnella. Setälän saduissa on hyvin paljon yliluonnollisia vivahteita elollistetun luonnon muodossa, joten on ehkä parempi, että lapsi ymmärtää todellisen ja kuvitteellisen eron, ennen kuin kuuntelee Setälän satuja.

Vaikka Setälä käyttää paljon vertauskuvia ja sananlaskuja, hänellä on kuitenkin tapana selittää, mitä vertauksella tarkoitetaan, joten ne ovat varmasti lapsen ymmärrettävissä. Esimerkiksi sadussa *Kylvöhömmit* (1939, 50–53) Setälä käyttää sananlaskua ”joka toiselle kuoppaa kaivaa, se itse siihen lankeaa”. Orava toteaa näin ketulle, joka on juuri epäonnistunut aikeissaan syödä jäniksen. Ja orava jatkaa: *Siksi et sinäkään onnistu pahoissa aikeissasi*. Setälä siis selittää lukijalle tai kuuntelijalle, mitä orava tarkoittaa puheessaan kuopasta ja siihen lankeamisesta.

Sadun avulla lapsi voi työstää tunteitaan, sillä hän helposti samaistuu sadun henkilöihin. Sadun henkilöt voivat olla ikään kuin roolimalleja. Samalla lapsi myös ehkä oppii tunnistamaan ja nimeämään tunteitaan. Lapsi tavoittaa sadun sanoman tunteidensa avulla ja saman sadun aikana hän voi tuntea hyvin erilaisia tunteita juonen etenemisen mukaan. Jännittävässä kohdassa lapsi voi tuntea jännitystä ja vihaa, päähenkilön onnistumisen myötä voi herätä myötätunnon ja onnistumisen kokemuksia itsellekin. Erityisesti empatiakykyä voi hyvin kehittää satujen avulla. Empatia tarkoittaa toisen ihmisen tunteiden myötäelämistä ja ymmärtämistä. (Kemppinen 2003, 82; Gibbs 2003, 79.)

Esimerkiksi Setälän kirjassa *Hiiriystävät* (1955, 63–66) hiiriperhe on vierailulla toisen hiiriperheen luona ja molempien lapset leikkivät yhdessä. Ensin hiirilapset leikkivät sisällä, mutta meno käy aika villiksi ja lopulta jopa tappeluksi. Tässä vaiheessa kuulijalapsi tuntee ehkä huvitusta tai iloa, ehkä muistelee omia vierailuitaan ystävien luona, jolloin meno saattaa myös välillä käydä hieman villiksi. Hiirilapset siirtyvät sadussa ullakolle leikkimään kaikille tuttua piilosilla-leikkiä. Kiinniottajan odottaessa, että muut ehtivät piiloihin, hän yhtäkkiä huomaa kissan hyökkäysasennossa tuijottavan häntä. Siitä alkaa melkoinen vilinä, vilske ja jännitys. Kaikki muut hiirilapset pääsevät lopulta kotikoloon turvaan, paitsi kaksi pienintä. Tässä vaiheessa kuuntelija varmasti jännittää pienimpien hiirten kohtaloa, tuntee ehkä ärtymystä tai vihaa kissaa kohtaan ja on hie-

man helpottunut muiden hiirilasten pelastuessa. Vanhin hiirilapsista uhmaa vaaraa ja lähtee etsimään pienempiä. Kissa loikkaa kohti urhoollista hiiriveljeä, mutta tämä kaikeksi onneksi ehtii koloon turvaan ja löytää sieltä pienemmät hiiret. Miten rohkea hiiriveli onkaan sekä pienimpien hiirten että varmasti myös kuuntelijan mielestä. Kun kissa vielä kyllästyy odottamaan piilossa olevia hiiriä ja lähtee pois, voi kuulijakin tuntea helpotusta, kun kaikki hiiret voivat palata koloon vahingoittumattomina.

Satujen henkilöihin on helppo samaistua, sillä usein saduissa kirjoittaja on ottanut sellaisen kertojan roolin, että hän puhuttelee kuuntelijaa henkilökohtaisella tasolla. Tällöin hän antaa kuuntelijalle tai lukijalle niin sanotun lukijaroolin, joka on hyvin tärkeä teokseen sopeutumisen ja samaistumisen kannalta. (Koskela & Lankinen 2003, 28.) Setälän saduissa on myös samaistuttavia henkilöitä lapsille. Setälä on kirjoittanut monet satunsa omille lapsilleen ja lapsenlapsilleen, käyttäen heidän oikeita nimiä tai kutsumanimiä, joten mielestäni se osaltaan tuo sadut lähemmäksi lukijaa tai kuulijaa. Setälä myös kirjoittaa sen verran arkipäiväisistä asioista, kuten lasten leikeistä, mummolavierailuista tai uintiretkistä, että ne ovat lähellä lapsen maailmaa ja sitä kautta samaistuttavissa.

Satujen ja tarinoiden avulla lapsille voi puhua sellaisistakin asioista, jotka saattavat tuntua hankalilta keskustelunaiheilta kylmiltään (Kemppinen 2003, 82). Setälän saduissa esimerkiksi kuolema ilmenee muutaman kerran erittäin kauniisti esitettynä. Sadussa Kirjatoukka (1927, 160–164) Jeesus-lapsi tulee vanhan Kasimir-sedän luokse ja pyytää tämän mukaansa. *Kasimir-setä tarttui lapsen käteen, ja hän huomasi ihmeekseen, miten he kohosivat yhä korkeammalle ikään kuin hänellä olisi ollut siivet selässään.* Ja kun Kerttu seuraavana päivänä löytää sedän ja hakee hätääntyneenä naapurin apuun, toteaa naapuri Kasimirista: – *miten hän on onnellisen ja rauhallisen näköinen – – aivan kuin pieni viaton nukkuva lapsi.* Saduille ominaista on kuvata kuolema tällä tavoin jokapäiväisenä, konkreettisenä asiana, kuin nukkuvana lapsena ja usein saduissa kuolema on vain välivaihe (Ojanen 1980, 31–33). Toisessa Setälän sadussa (1961, 15–20) ei varsinaisesti mainita kuolemaa, mutta siinä vanha mies kiittää kummalla pysähtymättömällä ja muista ihmisistä tyhjällä junalla outoon paikkaan, jossa hän löytää kauan etsimänsä viisasten kiven ja tuntee olonsa iloiseksi ja kevyeksi, kuin lapseksi uudestaan. Setälän oma isä kuoli junassa, joten tämän sadun voi nähdä kertovan Emil Nestor Setälästä.

Kuolema ei siis ole pelottava asia, vaan molemmissa saduissa kuollut henkilö on kuvattu onnellisena.

3.3 HYVÄ JA PAHA

Kaikki sadut päättyvät hyvin. Eiväthän ne muuten satuja olisikaan. (1961, 11)

Moraaliin kuuluu olennaisena oikean ja väärän erottaminen ja sen opettelu. Tätä lapsi alkaa opetella ensimmäisenä moraalisenä asiana 3–4-vuotiaana ja sen jälkeen myös oikeudenmukaisuuden kehittyminen on mahdollista. (Ylönen 2002b, 24.) Alexandra Robbinsin (1998) mukaan yksi suurin satujen lapsille opettama asia on traditionaalisesti hyvänä ja pahana pidetyt piirteet ja käyttäytyminen ja niiden ero. Missään ei välttämättä suoraan mainita, kuka sadussa on hyvä ja kuka paha, tai mikä on oikein tai väärin, mutta lukija ymmärtää sen silti. (Robbins 1998, 101.) Auttavaisuus, myötätunto ja rohkeus ilmenevät saduissa usein hyvän ja pahan taisteluun liittyen (Ylönen 2002b, 36). Setälän saduissa välittyy selkeästi tiettyjä hyviä ja pahoja tai huonoja asioita. Setälä kuitenkin on keskittynyt enemmän kuvaamaan hyvää, eikä hän varsinaisesti mainitse pahaa juuri milloinkaan. Ainoastaan yhden kerran 17 satukirjassa hän kuvailee suoraan, mitä paha on. Matti taistelee pahaa vastaan kirjassa *Satuja Matille, Heikille ja Ullalle* (1954) ja pahoja ovat leijonat, karhut, ohdakkeet ja kärpäset.

Klassisissa saduissa hyvä voittaa aina pahan loppujen lopuksi. Pahuus on jotain konkreettista, ja se ilmenee esimerkiksi pelkuruutena, epäuskona tai oman edun tavoitteluna. Hyvyys puolestaan on elämän kunnioittamista. (Kemppinen 2003, 74.) Setälän tuotannossa tällaisen klassisen sadun esimerkki on *Taikasauva* (1927, 7–13). Siinä kuninkaalla on taikasauva, jolla hän pystyy muuttamaan kaiken kullaksi. Pahaa sadussa edustaa juuri tuo taikasauva, sillä se saa kuninkaan haluamaan aina vain lisää kultaa itselleen ja lopulta muuttamaan jopa tyttärensä kiharat, silmät ja sydämen kullaksi. Tytär menettää kokonaan elämänhalunsa ja vasta siinä vaiheessa kuningas havahtuu ja pelästyy tekosiään. Hän lupaa prinsessan ja puoli valtakuntaa sille, joka pystyy parantamaan tyttärensä.

Naapurivaltakunnan nuori prinssi omistaa taikasauvan, joka muuttaa kaiken saduksi. Satu edustaa tässä elämää ja satutaikasauva hyvää, joka voittaa pahan. Kaikella on oma ”satunsa”, esineillä, ihmisillä ja eläimillä. Jokaisen ”satu” on erilainen ja se on onnellinen, joka ymmärtää oman satunsa. Niinpä prinssi pukeutuu valepukuun vanhaksi kerjäläisukoksi ja lähtee kokeilemaan prinsessan pelastamista. Prinssi kerjäläisukkona saa satutaikasauvallaan sulatettua prinsessan kultaisen sydämen ja niin vietetään prinsessan ja vanhan kerjäläisukon häitä. Kuningasta hieman harmittaa, että hän joutuu antamaan tyttärensä vanhalle ukolle, mutta lupaus on pidettävä. Häiden jälkeen prinssi paljastaa henkilöllisyytensä ja niin he prinsessan kanssa elävät onnellisina taikasauvoineen. Prinssi myös hävittää kuninkaan pyynnöstä tämän kulta-taikasauvan, *sillä kultakaan ei ole hyväksi, jos sitä on liikaa.*

Setälän sadut ovat täynnä yliluonnollisia olentoja, asioita ja voimia. Eläimet ja luonto saavat inhimillisen roolin, ne juttelevat, ajattelevat ja käyttäytyvät kuin ihminen. Saduissa esiintyy haltioita, maahisia, metsänkeijuja, peikkoja ja jättiläisiä. Ylösen (2002b, 24) mukaan saduissa hyvän ja pahan taistelussa on usein mukana yliluonnollisia olentoja tai esineitä, jotka joko auttavat päähenkilöitä tai estävät heidän toimintaansa. Setälän saduissa yliluonnolliset luonnonvoimat saavat monesti joko auttavan tai estävän roolin hyvän ja pahan taistelussa. Esimerkkinä estävästä roolista sadussa Kirkonkellot (1947, 10–16) Saana-jättiläinen kutsuu kaikki tuulet, Pohjatuulen, Itätuulen, Länsituulen ja Etelätuulen, estämään pienen pojan pääsyä kirkonkellojen luokse. Saana tietää, että hän saa *liikkua ja elää vapaudessa, kunnes kirkonkellojen soitto kaikuu näille maille.* Pieni poika edustaa kristinuskoa, hyvää tulevaisuutta ja Saana-jättiläinen puolestaan on menynyt pakanallista aikaa, tässä tapauksessa paha. Tuulet syytävät lunta ja rakeita, luovat sateita ja sumua ja kieputtavat puiden latvoja valtavalla voimalla niin, että pienen pojan matkanteko todella vaikeutuu. Mutta koska *se on voimakkain, jonka usko on vahvin,* pääsee poika lopulta kirkonkellojen luo ja kaunis soitto tunkeutuu joka puolelle erämaata. Puolestaan auttavan roolin saa esimerkiksi Metsänhaltijatar, josta Setälä kirjoittaa sadussa Myllytontun tarinoita (1954, 10–11) seuraavalla tavalla:

Kun pienet ihmislapset eksyvät metsään, tarttui hän [Metsänhaltijatar] heidän käteensä ja vei oikealle tielle, vaikka lapset eivät lainkaan häntä nähneet. He vain ihmettelivät itseksensä, miksi heidän äkkiä tuli niin lämmin ja hauska olla, eikä metsä pelottanut lainkaan.

4 USKONTO – *JUMALAN MATKAMIEHIÄ ME OLEMME KAIKKI*

4.1 KRISTINUSKO JA SADUT

Historiallisesti kristinuskon näkökulmasta satuja ei ole pidetty kovin arvostetussa asemassa kasvatuksessa. Niihin on suhtauduttu epäluuloisesti, sillä ne on nähty ikään kuin Raamatun kertomusten kilpailijoina, eikä niitä mielellään ole luettu lapsille. Niiden taituus ja yliluonnollisuus on nähty huonona asiana. Satujen on Luumin (2002) mukaan ajateltu vaarantavan käsitystä Raamatun kertomusten totuusarvosta ja Raamatusta Jumalan sanana. Toisaalta satuja on saatettu myös yrittää tulkita uskonnollisesti, vaikka sadussa ei välttämättä olisi minkäänlaista uskonnollista puolta. Esimerkiksi tuttu kertomus Hannusta ja Kertusta on Luumin mukaan tulkittu siten, että niin kuin Hannu ja Kerttu olivat metsässä eksyksissä, olivat kaikki ihmiset eksyksissä kunnes Jeesus avasi heille oven Isän kotiin. (Luumi 2002, 95)

Kyseinen asenne on hyvin vanha, eikä satuja enää nähdä Raamatun kilpailijoina. Nykyisin uskonnollisesta näkökulmasta sadut nähdään mieluummin valmistavassa roolissa ja merkityksessä, ne valmistavat lasta ymmärtämään Raamatun kertomuksia, ajattelutapaa ja maailmaa. Saduissa ja kristillisissä kertomuksissa nähdään olevan samoja teemoja, arvoja ja käyttäytymismalleja, molemmista välittyy samanlainen rohkaiseva ja optimistinen elämänasenne, toivo ja elämän kunnioitus. Saduissa sankari kohtaa vastoinkäymisiä, epäonnistumisia, vaaroja ja äärimmäisiä tilanteita, mutta aina pelastuu niistä. Samalla tavoin Raamatussa ihminen epäröi, mutta lopulta onnistuu. Saduissa luotetaan hyvään, oikeuteen ja oikeudenmukaisuuteen ja samanlaista luottamusta löytyy myös uskosta. Vaikka ihminen ei näkisi tai ymmärtäisi kaikkea, mitä tapahtuu, uskossa hän silti luottaa siihen, että kaikki on tarkoitettu. (Luumi 2002, 96.)

Satua ja uskontoa voi ajatella yhdistävän mielenkiintoisella tavalla myös niiden yhteinen vastapooli. Saduissa on paljon sellaista, mikä ei ole luonnontieteellisesti todistettavissa, nähtävissä ja konkreettisesti koettavissa. Ne välittävät elämän tärkeitä arvoja, rakkautta, ystävyyttä ja luottamusta hyvään. Uskonnossa on näitä samoja aspekteja,

joten voisi ajatella, että elämänkäsitys, jossa vain empiirisesti käsitettävä ja kokeellisesti todistettava on ainoa totuus, on sekä satujen että uskonnon toisessa ääripäässä. (Luumi 2002, 97; Jones 1995, 13.)

Sadut ovat oiva keino välittää kristinuskon sanomaa lapsille ymmärrettävällä tavalla. Koska kulttuurimme pohjautuu vahvasti kristinuskoon, voisi satujen avulla hyvinkin kertoa sen peruspilareista lapsille. Kristinusko näkyy jokaisen suomalaisen arjessa, halusi tai tiesi sitä tai ei. Kulttuuriimme kuuluu tiettyjen kristillisten juhlapäivien vietto, tosin nykypäivänä kristillinen alkuperä ja syy juhlan viettoon on saattanut jäädä unohduksiin. Vietämme joulua, pääsiäistä sekä juhannusta, ja kalenterissamme on kansallinen vapaapäivä helluntaina ja helatorstaina. Kaikilla näillä, ja monella muulla juhlapäivällä, on tausta kristinuskossa ja sen luterilaisessa perinteessä.

Seuraavaksi pohdin ensin yleisesti kristinuskoa Setälän saduissa ja kuvaan sitä kristillistä ajatusmaailmaa, jota hän saduillaan välittää. Setälän suuntautuminen kveekari-aatteen pariin luo mielenkiintoisen pohjan hänen ajatuksilleen ja siksi tutustun myös siihen hänen satujensa kautta. Sen jälkeen kuvaan kolmea teemaa, jotka nousevat selkeästi esiin Setälän kristillisissä saduissa. Nämä ovat Kristuslapsi, Isä Jumala ja joulu. Niistä jokaisesta Setälä kirjoittaa saduissaan sen verran paljon, että ne ansaitsevat omat alalukunsa.

4.2 KRISTILLISYYS SETÄLÄN SADUISSA

Annikki Setälän elämänkatsomus on kristillinen. Elämäkatsomuksella tarkoitan sitä ihmisen arvotusjärjestelmää ja perusasennetta elämään, joka muodostuu hänen teoreettisista ja arvottavista ajatuksistaan ihmisestä ja maailmasta (Koskinen 1995, 122). Setälän saduista selkeästi välittyy kristillinen ajatusmaailma ja uskonnollisuus. Hän puhuu Isä Jumalasta, Kristuslapsesta, taivaan suurista saleista, Jumalan luomistyöstä, lähimmäisen auttamisesta ja kaikesta siitä hyvästä, mitä tapahtuu, kun luottaa ja uskoo Jumalaan. Ihmisen sydän on Setälän saduissa lainassa taivaalta (1923, 9) ja Jumala iloitsee joka kerta, kun maahan syntyy ihminen suorittamaan omaa ennalta määrättyä tehtäväänsä (1954, 63).

Setälän saduista välittyy kuva ihmisestä, joka tarvitsee ystäviä, tukea, apua ja armahtamista, eikä sanonnan mukaisesti ole vain oman onnensa seppä. Myöskään kristillisessä ihmiskuvassa ihminen ei yksin pärjää tai luo omaa elämäänsä, vaan on saanut sen Jumalalta ja elää vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. *Jumalan matkamiehiä me olemme kaikki*, toteaa Kristuslapsi Lapinpojalle, joka ihmettelee, miten kummallinen matkamies tämä on, ja toinen toistaan kummempia (1954, 88). Lausahdus kuvaa myös sitä, kuinka kaikki ovat Jumalan luomia ja yhtäläillä arvokkaita Jumalan edessä, kaikilla on ehdoton ihmisarvo, sekä Setälän saduissa että kristinuskossa.

Luterilaisessa kristillisessä perinteessä ihminen saa armon Jumalalta. Se tulee hänelle ilman omaa ansiota tai osuutta, Jeesus on lunastanut armahduksen kristittyjen puolesta. (Halme, 2010, 63.) Setälän voisi nähdä kuvaavan ihmisten saamaa armahdusta mielenkiintoisella tavalla sadussa Suuri Salaisuus (1966, 7–10). Jumalalla on piilossa Suuri Salaisuus, josta hän lupaa, että kaikki ihmiset pääsevät näkemään sen vielä joskus. Ensin heidän kuitenkin täytyy kirkastua kärsimysten tulesa. Sattuu niin, että eräs pikkuenkeleistä pudottaa vahingossa Suuren Salaisuuden maan päälle ja se hajoaa tuhansiksi sirpaleiksi. Sirpaleiden kerääminen kokoon osoittautuu mahdottomaksi tehtäväksi, joten Isä Jumala lopulta päättää, että jokainen, joka on kerran löytänyt sirpaleen, saa pitää sen ja tuo sen lopulta mukanaan Taivaan valtakuntaan. Siellä voidaan lopulta liittää sirpaleet yhteen ja koota Suuri Salaisuus ehjäksi. Salaisuuden sirpale on kuin usko: se on tippunut taivaasta jokaisen saavutettavaksi, se joka sen löytää, pääsee sen loppujen lopuksi mukaan ylösnousemukseen eli liittämään oman sirpaleensa Suuren Salaisuuden kokonaisuuteen.

Setälä kuvaa saduissaan, kuinka Pyhä Pietari odottaa taivaan portilla suuren avainnipun kanssa ja päästää ihmisiä sisään portista. Todellista kuolemaa ei ole, vaan maallisen kuoleman jälkeen ihminen ja eläimet saavat astua taivaan portista sisään. Yksi leivonen pääsi kerran kurkistamaan taivaan portin avaimenreiästä sisään ja sen jälkeen kaikki leivoset laulavat samaa laulua siitä, kuinka *elämä on ikuista ja sanomattoman ihanaa* (1927, 149). Karhuemo puolestaan puhuu siitä, kuinka ihmiset nukkuvat hyvin kauan ja heräävät sitten uudestaan – hän vain ei muista, millä nimellä tuota nukkumista kutsutaan

(1964, 85). Toisessa sadussa Setälä mainitseekin nukkuvien valtakunnan, johon ihmiset ovat tulleet nukkumaan, kun ovat uupuneet kesken matkan (1927, 60). Myös näin Setälä siis välittää ajatusta kristinuskon ylösnousemuksesta.

”Kaikki mitä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille” kuuluu kristinuskon kulta-
lainen sääntö (Raamattu, Matt. 7:12). Setälä kuvaa tätä samaa ajatusta hieman eri sanoin
esimerkiksi eräässä sadussaan kirjassa Nukkumatin satuja (1957, 116). Siinä hän kirjoit-
taa, että jos vain antaa omasta säkistään muille, täytyy oma säkki tavalla tai toisella.
Ihmisen perusvelvollisuus Jumalaa kohtaan kristinuskossa on rakastaa lähimmäistään
(Durkheim 2003, 7). Kristinuskon rakkauden kaksoiskäsky kehottaa rakastamaan Juma-
laa ja lähimmäistä, ja samaa sanomaa välittää Setäläkin saduillaan. Jos ihmiset ottaisivat
kantaakseen lähimmäisenkin kuorman, vähentyisin oma kuorma puolella, kehottaa Setä-
lä edelleen kirjassaan Nukkumatin satuja (1957, 40).

Setälä korostaa saduissaan joissakin kohdin sitä, että Jumala antaa lähtökohdat, mutta
ihminen itse omilla teoillaan vaikuttaa siihen, mitä tapahtuu. Jumala saattaa kyllä auttaa
ihmisiä, mutta hän ei pakota, vaan haluaa, että ihminen löytää itse oman tiensä (1954,
64). Jumala on antanut valoa ja lämpöä maailmaan, mutta ihmisten täytyy heijastaa sitä
valoa ympärilleen ja toisiin ihmisiin (1954, 89). Jokaisen ihmisen sydämessä on myös
pala taivasta, toisten sydämistä sen kauneuden vain erottaa helpommin (1957, 102).
Mutta sinun täytyy uskoa, että se lähtee liikkeelle, muuten emme pääse minnekään, tote-
aa Kristuslapsi vanhukselle, jota hän on tullut auttamaan. Eli jos uskoo tarpeeksi, Juma-
la auttaa kyllä. Setäläkin toteaa sadussaan epäilyksiä esittävälle miehelle, että *usko vain
lujasti, muuta sinulta ei vaadita* (1927, 164). Tällainen kuva Jumalasta ja ihmisen oman
toiminnan vaikutuksista ei ole perinteisen kristillisen ajatuksen mukainen, sillä siinä
nähdään Jumala kaikkea ohjaavana voimana, joka etukäteen on määritellyt jokaisen
elämän. Setälän antamassa kuvassa Jumalasta ja ihmisen toiminnasta voi nähdä spiritu-
aalisia piirteitä. Spiritualistit näkevät, että ihminen on itse vastuussa teoistaan ja valin-
noistaan ja ihmisellä on vapaa tahto. Jumala kyllä ohjailee ihmistä, mutta antaa tälle
mahdollisuuden valita. (Spiritualismi, henkisyysoppi 2012.)

Sadussa Kirjatoukka (1927, 160–164) Setälä tutustuttaa lukijan Raamatun kertomuksiin. Vanha, halvaantunut ja kuuro Kasimir-setä ei enää itse pysty lukemaan eikä kuuntelemaan muiden lukemista, joten hän palaa rakkaiden kirjojensa maailmaan muistinsa ja mielikuvituksensa avulla. Yksi rakkaista kirjoista on vanha perheraamattu. Ensin sieltä tulevat sedälle esiin Abraham ja vaimonsa Saara, jotka tervehtivät setää kätellen ja niiten. Sitten huone täyttyy vedellä ja paikalle kelluu Nooan arkki. Veden laskettua paikalle saapuvat kaikki vanhan testamentin profeetat arvokkaasti marssien. Lopulta esiin saapuu äiti kantaen pientä lastaan, jolla on valokehä pään ympärillä. Lapsi on Jeesuslapsi, joka sadussa loppujen lopuksi vie Kasimir-sedän mukanaan Jumalan luo.

Kansansaduissa ei ole yleensä ole puhuttu yhtä aikaa kuvitteellisista hahmoista ja Jumalasta tai kristinuskosta. Taidesaduissa sen sijaan nämä kaksi voivat sekoittua, kuten Setälälläkin. (Ylönen 2002b, 46.) Setälä esimerkiksi yhdistää usein vanhaa lappalaista uskomusperinnettä ja vanhoja lappilaisia taruja kristinuskoon. Lapin maassa suuret tunturit ovat kauan sitten olleet jättiläisiä, kuten esimerkiksi Kilpijärvellä sijaitsevat Saana ja Malla. He saivat elää vapaina siihen asti, kunnes kirkonkellojen soitto kuuluu sinne asti. Niin koittaa päivä, jolloin kirkonkellojen soitto kantautuu Saanan ja Mallan korviin, Malla toteaa, että *uusi aika on tullut – – Eipä väliä vaikka me vanhat annamme tilaa uudelle elämälle* ja niin jättiläiset kivettyvät tuntureiksi. (1947, 10–16.)

4.3 KVEEKARIT

Lapin sodan jälkeen kesällä 1945 Annikki Setälä tutustui kveekareiden toimintaan, kun amerikkalainen kveekari Douglas Steere saapui Rovaniemelle ja Lappiin arvioimaan sodan tuhoja ja avuntarvetta. Kveekariliikkeen yksi tärkeä tehtävä oli toisen maailmansodan jälkeen avustaa sodassa kärsineitä ympäri Eurooppaa. Kveekarit ovat 1600-luvulla alkunsa saanut uskonnollinen liike. Nimitys kveekarit on alun perin ollut pilkkanimi, joka kuvasi sitä, kuinka ihmiset vapisivat saavuttaessaan jonkinlaisen hurmiotilan jumalanpalveluksissaan (*quakers*, vapisijat). He harjoittavat uskoaan hiljaa meditoiden. Heidän jumalanpalveluksensa muistuttaa ehkä hieman retriittiä, eikä heillä ei ole kirkkoa tai

pappeja. Kveekarit ajattelevat, että jokaisella on välitön yhteys jumalaan. (Ystävien uskonnollinen seura, Kveekarit ry 2012; Setälä 1954, 52–59.)

Kveekarit korostavat sitä, että jokaisella on yksilöllinen suhde Jumalaan, ja jokainen voi aistia Jumalan sisällään (Ystävien uskonnollinen seura, Kveekarit ry 2012). Tässä mielessä kveekareiden uskonnollisuutta ja elämäkatsomusta voi luonnehtia spirituaaliseksi. Setälän saduissa on havaittavissa tällaista spirituaalista ajatusmaailmaa. Esimerkiksi pikku-Anna viettää jumalanpalvelusta metsässä sadussa Jumalanpalvelus metsässä (Taikasauva 1927, 165–170), koska hän ei päässyt muiden mukaan kirkkoon. Anna ei keksi sanoja rukoukselleen, mutta huomaakin, ettei sanoja tarvita – eiväthän kukat tai metsäkään puhuneet mitään ja silti heidän kaikkien rukous tuli kuulluksi. Setälä kuvaa sadussa, kuinka Anna tunsu jotain hyvää ja kaunista tulvivan hänen sydämeensä ja hänellä oli kovin hyvä olla. Samanlaisia outoja hyvinolontunteita Setälä kuvaa muissakin saduissaan. Lapinpojan sydämeen tulvahtaa outoa lämpöä hänen jutellessaan Kristuslapsen kanssa Isä Jumalasta sadussa Jumalan pieni matkamies (Satuja Matille, Heikille ja Ullalle 1954, 85–89) ja ihmiset tuntevat omituista iloa tavatessaan oudon naisen. He eivät tieneet, että tämä nainen oli Neitsyt Maaria. (Nukkumatin satuja 1957, 66.) Setälä myös toteaa kirjassaan Nukkumatin satuja (1957, 102), että *jokaisen meidän sydämessä on pienen pieni pala taivasta* (vaikka toisinaan se voi olla mutaista ja ruskeaa kuin rapakon vesi).

Setälän satuihin spirituaalinen ajatusmaailma ei kuitenkaan ole voinut tulla yksin kveekariaatteesta, sillä edellä mainitsemani satu pikku-Annan jumalanpalveluksesta on kirjoitettu kauan ennen kuin Setälä tutustui kveekareihin ja näiden ajatuksiin. Setälän äiti Helmi Krohn on kuitenkin myös nähty spiritualismin kannattajana, joten tytär on voinut saada ajatuksiinsa vaikutuksia sieltä jo ennen kveekariaikaansa (Oksama-Valtonen 2006). Ehkä äidin vaikutus on osaltaan saanut tyttären kiinnostumaan kveekareiden ajatusmaailmasta, kun hän on löytänyt yhtymäkohtia näissä kahdessa.

Rauhanajatus kuuluu tärkeänä osana kveekariaatteeseen. Kveekarit pyrkivät pidättäytymään väkivallasta ja sotimisesta. Sotien jälkeen heidän yhtenä periaatteena oli viedä sekä aineellista että henkistä apua sotien tuhoamille alueille ja toisaalta myös esimerkik-

si koota erilaisia aatesuuntauksia omaavia ihmisiä yhteen tutustumaan toistensa ajatuksiin neutraalilta pohjalta. Setälä joutui hakiessaan kveekareiden työhön Saksaan esittelemään omaa suhtautumistaan rauhankysymykseen ja teoksessaan Tilkkupeitto (1954, 10) hän kuvaa, että tuo kysymys hakukaavakkeessa tuntui olevan erityisen tärkeä. (Setälä 1954; Ystävien uskonnollinen seura, Kveekarit ry, 2012.) Kveekareiden korostama rauhanajatus näkyy myös Setälän saduissa. *Miksi sinä lyöt toisia, kun taistelet paha vastaan?* (1954, 18) kysyy kukka Matilta, joka on käynyt taistoon kaikkea paha vastaan, mutta Matti ei osaa vastata kukan kysymykseen, vaan jää pohtimaan sitä. Pikku sopuli pakenee sodan uhkaa sadussa Pikkusopuli (1947, 43–53) ja sodan viattomista uhreista, hävityksestä ja jälleenrakennuksesta Lapissa kertoo satu Raunioitten tarina (1947, 64–69).

Kveekarit näkevät kaikki ihmiset samanarvoisina Jumalan edessä. He eivät hyväksy kansallisuuteen, luokkaan, uskontoon, rotuun tai muuhun vastaavaan perustuvaa syrjintää. Setälän sadun Kristuslapsen kutsut (1954, 57–61) voisi nähdä eräänlaisena kveekarityön ja liikkeen samanarvoisuusaatteen kuvailuna. Siinä Kristuslapsi saa Isä Jumalalta luvan kutsua maan päältä vieraita Taivaan Suureen Saliin leikkimään kanssaan. Ensin Kristuslapsi ajattelee kutsua siistejä, hyvin käyttäytyviä pieniä poikia, mutta kun hän kulkee eteenpäin, löytää hän koko ajan uusia kutsuttavia mitä erilaisimmista syistä. Köyhät pojat repaleisissa vaatteissaan pääsevät, koska heilläkin varmasti olisi hauskaa suuressa salissa. Neekerilapset pääsevät, koska enkelit eivät varmaan koskaan ole sellaisia tavanneet. Intiaanit, eskimot ja Lapin lapset ovat kaikki omalla tavallaan hauskannäköisiä, kuten myös somat kiinalaislapset. Lopulta kaikki maailman lapset ovat kutsuttuina. Jumalaa ensin hieman arveluttaa kutsuttujen suuri määrä ja hän aikookin pyytää porttien sulkemista. Mutta nähtyään kaikki lapset, täytyy hänen päästää kaikki sisälle. Neitsyt Maaria herää lasten ääniin ja iloisena toteaa, että *jokainen teistä on minulle yhtä rakas kuin oma poikani*.

4.4 KRISTUSLAPSI-TARINAT

Setälä on kirjoittanut kaksi satukirjaa, jotka ovat jo nimeltäänkin tarinoita ja satuja Kristuslapsesta. Tarinoita Kristuslapsesta on ilmestynyt vuonna 1937 ja Satuja Kristuslapsesta vuonna 1966. Jälkimmäiseen on koottu aikaisemmin ilmestyneitä Kristuslapsitarinoita ja lisäksi siinä on muutama sellainen, jota ei ole aiemmin julkaistu. Lisäksi Kristuslapsi esiintyy muutamassa sadussa kirjoissa Tunturisetu (1947), Satuja Matille, Heikille ja Ullalle (1954), Nukkumatin satuja (1957) sekä Uusia Nukkumatin satuja (1961).

Setälän tyttärentytär Hilikka Oksama-Valtonen (2006) on pohtinut satujen Kristuslapsen esikuvaa ja sitä, mistä tämä on saanut alkunsa. Yhtenä inspiraation lähteenä hän näkee Helmi Krohnin suomentaman Selma Lagerlöfin teoksen *Legendoja Kristuksesta* (1904). Myös toinen Krohnin suomentama teos, Kahil Gibranin *Jeesus Ihmisen Poika* niiden kuvaamana, jotka hänet tunsivat (1928, suom. 1945) voisi olla Setälän inspiraation lähde, sillä sen etusivuilla löytyy äidin saatesanat: ”Annikki Setälälle hänen äidiltään, joka tästä kirjasta on saanut syvimmän käsityksensä Mestaristaan”. Kyseisessä teoksessa kuvataan Jeesuksen lapsuutta. Liekö äiti lukenut noita teoksia tyttärelleen tai sitten ne ovat kirjahyllystä tarttuneet lukemista harrastavan Setälän käteen. (Oksama-Valtonen 2006)

Setälän on myös kerrottu nähneen Kittilässä keskellä sodan tuhoamaa kirkkoa Marian sylissä Kristuslapsen ja tämä on ollut hänestä erityisen vaikuttava näky (Oksama-Valtonen 2006). Setälä itse puolestaan kuvaa kirjassaan *Tilkkupeitto* (1954, 91) tapauksen, jossa hän on Fürstenbergin linnassa Saksassa ja käymässä linnan kappelissa. Siellä on puinen madonna-veistos, jossa äidin sylissä on ”tavattoman vilkas ja itsenäinen Kristus-lapsi”. Toki ensimmäiset tarinat Kristuslapsesta ovat ilmestyneet ennen kuin Setälä on nähnyt madonna-veistoksen Saksassa tai käynyt sodan runtelemassa Kittilän kirkossa, mutta ehkä nämä ovat toimineet innoittajina kirjoittamaan lisää kyseisestä aiheesta.

Saduissa Kristuslapsi on pieni poika, samanlainen kuin kaikki pienet pojat. Hänellä on keltainen kihara tukka ja silmät loistavat kuin kaksi kirkasta tähteä. *Hän on hyvin pieni ja tavattoman suuri. Hän mahtuu sinun sydämeesi ja täyttää koko maailman.* (1961, 67.) Kristuslapsi pitää saduissa henkilöllisyytensä salaisuutena, mutta usein hänet kohtaavat kuitenkin sen arvaavat mitä erilaisimmista merkeistä. Toinen arvaa sen kirkkaista silmistä, toinen tämän hyvistä vilpittömistä teoista. Kristuslapsen koti on jokaisessa tuvassa ja kaikki ihmiset ovat hänen veljiään ja sisariaan (1937, 65). Kristuslapsen vanhemmat saduissa ovat Isä Jumala ja Neitsyt Maaria. Hänen esikuvansa siis selkeästi on kristinuskon Jeesus Kristus, Jumalan poika.

Kristuslapsi tekee maan päällä monenlaisia ihmetekoja, kuten esikuvansa Jeesus Raamatussakin tekee. Osalla Kristuslapsen ihmeteoista Setälän saduissa on selkeästi pohja tunnetuissa Jeesuksen ihmeteoissa, osa niistä puolestaan kuvaa enemmän Jeesuksen hyvyttä ja hyvää henkeä sekä tekoja, joita Jeesuskin olisi saattanut tehdä. Kristuslapsi parantaa sairaita niin kuin Jeesus, mutta Raamatusta poiketen Kristuslapsi parantaa sekä ihmisiä että eläimiä. Pelkkä Kristuslapsen läsnäolo riittää monesti sairauksien parantamiseen, hänen ei välttämättä tarvitse edes koskettaa. Ihmetekoina hän myös muun muassa muuttaa pilviä oikeiksi lampaiksi, löytää kauniita kukkivia ruusuja keskellä talvea lumen alta sekä kaivaa tyhjistä taskustaan kolikon toisensa jälkeen auttaakseen ihmisiä hädässä. Hänen ei tarvitse kuin ottaa kädestä kiinni, niin uupunut jaksaa taas jatkaa matkaa. Jos joku sattuu lyömään Kristuslasta, kimpoaa nyrkki takaisin omaan poskeen osumatta alkuperäiseen maaliin. Kristuslapsi pystyy myös esikuvansa tapaan kävelemään veden päällä, niin kuin hän tekee sadussa Kristuslapsi rannalla (1966, 49–51), jossa hän juoksee pelastamaan hukkuvaa poikaa.

Setälän satujen Kristuslapsi-hahmoa voisi verrata saduissa usein esiintyviin enkelihahmoihin. Enkelit ovat saduissa perinteisesti Jumalan sanansaattajia. Ne suojelevat ihmisiä vaaratilanteissa ja auttavat ihmisiä. Enkelit ottavat usein myös ihmishahmon, joten heitä ei erota ihmisestä. (Ylönen 2002b, 41.) Niin myös Kristuslapsi tekee, hän auttaa hädässä olevia, on kaikkien ystävä ja ratkaisee ihmisten ongelmia ja pulmia, ihmishahmoisena. Hän esimerkiksi auttaa pientä tyttöä, joka on kadottanut kukkaronsa matkalla torille ostamaan äidille ruokatarvikkeita. Tyttö saa loppujen lopuksi auttajansa avulla suuren

määrän ruokaa ja kaikkea mahdollista tarpeellista äidille viemiseksi ja pääsee vielä itse omaksi ilokseen karuselliinkin, koska Kristuslapsi ilahtuu tytön epäitsekkyudesta ja halusta auttaa äitiään. (1937, 11–15.)

Kristuslapsella on tapana lähteä taivaasta maanpäälle etsimään seikkailuja. Toisaalta hän monesti tulee maan päälle suorittamaan jotakin Isä Jumalan antamaa tehtävää, niin kuin Ylönen (2002b, 42) toteaa enkelihahmojen saduissa usein tekevän. Isä Jumala lähettää Kristuslapsen auttamaan ihmisiä, sillä *ihmiset ovat kaikki lapsia, suuria ja pieniä, ja siksi vain lapsi saattaa auttaa heitä* (1937, 5). Kristuslapsi saattaa lähteä maan päälle myös muuten kuin Jumalan kehotuksesta. Sadussa Miten Liisa tuli terveeksi (1937, 29–34) Kristuslapsi lupautuu lähtemään maahan pienen enkelin puolesta, kun tämä on loukannut siipensä, eikä voi itse mennä. Pienellä enkelillä on ollut tapana käydä sairaan Liisan luona viihdyttämässä tyttöä, joka ei pääse liikkeelle sängystään. Kristuslapsen vierailun jälkeen Liisa tuntee itsensä aivan terveeksi ja tohtorikin toteaa hänen pian paranevan kokonaan.

Setälän Kristuslapsi poikkeaa kuitenkin perinteisistä satujen enkelikuvauksista, sillä tämä voi tarttua kyntöauran ohjaksiin ja heinähankoon tai auttaa ihmisiä omenoiden poimimisessa. Näin hän tekee esimerkiksi sadussa Satu Kristuslapsesta (1937, 5–10). Ylönen (2002b, 42) näkee tämän poikkeuksellisenä, sillä hänen mukaansa saduissa enkelit eivät tee työtä käydessään maan päällä. Yleensä enkelit ovat ennemminkin viestintuojia tai suojelusenkeleitä. Setälän Kristuslapsi poikkeaa myös siitä enkelikuvasta, jonka kaksi Suomen tärkeintä satukirjailijaa, Topelius ja Swan, ovat luoneet lastenkirjallisuuteen. Swanin ja Topeliuksen enkelit ovat usein vakavia ja hartaita, etäisiä ja kunnioitettuja, ehkä jopa pelättyjä. Kristuslapsen ei voi sanoa olevan mitään noista, toisaalta, hän ei myöskään varsinaisesti ole enkeli. Hän on inhimillinen pieni poika, joka valloittaa jokaisen vastaantulevan auttavaisuudellaan, reippaudellaan, ystävällisyydellään ja lämmöllään.

Ylönen (2002) mukaan enkelin ja Jumalan suhde saduissa on viime vuosikymmeninä muuttunut läheisemmäksi, kuten isän ja lapsen suhteeksi. Aikaisemmin suhde on ollut enemmänkin sellainen, missä Jumala on etäinen ja antaa vain käskyjä. (Ylönen 2002b,

43.) Setälän saduissa Kristuslapsen ja Isä Jumalan suhde on jo ensimmäisten Kristuslapsi-aiheisten satujen ilmestyessä 1930-luvulla ollut läheinen, lempeä ja rakastava. Isä Jumala muun muassa isällisesti ohjaa lapsensa illalla aikaisin nukkumaan ja toteaa, että *ei ole lainkaan hyvä, että lapset valvovat kauan illalla* (1937, 50). Isä Jumala huolehtii lapsestaan ja esimerkiksi tämän halutessa maan päälle hän pohtii, että jaksakoohan poika varmasti kulkea, sillä matkat ovat kovin pitkät, tai että paleltuuko tämä, kun talvella maassa on niin kylmä (1947, 6 & 85). Isä Jumala myös antaa lapsensa järjestää kotonaan kutsut ja kutsua itselleen leikkikavereita taivaaseen maan päältä (1954, 57–61).

Setälä käyttää Kristuslapsen hahmoa saduissaan kristillisen ajatusmaailman välittämisen lisäksi myös monien luonnonilmiöiden synnyn selittämiseen. Lapin ruska on saanut värinsä Kristuslapsen kiharoista ja verestä, kun puut, risut ja kivet repivät ja raastoivat hänen jalkojaan ja hiuksiaan pojan kulkiessa Lapin maassa (1947, 8). Neliapiloista kerrotaan, että ne ovat tavallisia apiloita, jotka ovat saaneet neljännen lehden Kristuslapsen kosketuksesta ja sen jälkeen tuuli on kuljettanut niitä tuottamaan onnea sille, joka sellaisen löytää. Kristuslapsi ei kuitenkaan pystynyt mitenkään muuttamaan kaikkia kolmielehtisiä apiloita nelielehtisiksi, sillä se olisi vienyt kaiken ajan ja siksi niitä on vain harvassa. (1954, 49–53.)

Kristuslapsi Setälän saduissa on mielenkiintoinen inhimillistetty jumalhahmo. Jumalallisia hyviä tekoja tekevä hahmo on puettu saduissa sellaiseen hahmoon, johon lapset pystyvät samaistumaan. Kristuslapsen hahmon avulla Setälä välittää konkreettisella ja lapsenmielisellä tavalla kristinuskon sanomaa ja kristillisiä arvoja. Lapsi ymmärtää hyvät teot ja sanat joita Kristuslapsi sanoo ja tekee paremmin kuin jos ne tulisivat aikuisen tai vaikka Isä Jumalan suusta, sillä lapsenhahmoinen Kristus tuntuu lapsista läheiseltä.

4.5 ISÄ JUMALA

Perinteisissä saduissa ei yleensä esiinny Jumalaa konkreettisesti, niissä ei esiinny hahmoa nimeltään Jumala. Silti saduissa on ikään kuin ollut aavistus Jumalasta, sillä ne esittävät maailmaa luotettavana ja mielekkäänä paikkana huolimatta kaikesta vaarasta,

mitä siellä saatetaan kohdata. Vaikka satujenkin maailmassa on paljon vaaroja ja pimeää, on lopullinen sanoma silti, että luottakaa hyvään ja älkää menettäkö toivoa. Luumin (2002, 100) mukaan tällaisen saduissa näkyvän maailman takana voi aavistaa Luojan, jonkun hyvän, joka johdattaa kohti oikeaa.

Jumalan merkitystä ei saduissa kuitenkaan vähätellä, eikä hänen olemassaoloaan kielletä. Perinteisemmissä saduissa, kuten Topeliuksella ja Swanilla Jumala on Raamatun mukainen, pienille lapsille vaikeasti ymmärrettävä ja etäinen, kaikkivaltias hallitsija. Modernimmissa saduissa kuva Jumalasta ei enää ole niinkään Raamatun antaman kuvan mukainen, vaan sadunkertojalla on Ylösen (2002) mukaan lupa kirjoittaa Jumalasta haluamallaan tavalla. Toki jollakin tavalla Taivaan Isän on saduissakin poikettava maallisesta isästä, se tekee hänestä Jumalan. Jumalan ja ihmisen välinen yhteydenpito on saduissa harvoin rukoilemista, useimmiten sanansaattajana on enkeli. (Ylönen 2002b, 50.)

Setälän saduissa Jumala on konkreettinen olento, jopa hänen ulkonäkönsä on kuvailtu. Saduissa Jumalaa puhutellaan nimellä Isä Jumala. Hän on vahva, pitkäpartainen ja vanha mieshahmo, jonka silmät ovat siniset kuin taivas ja katse kirkas kuin auringonpaiste. Isä Jumala on kiltti ja hänellä on varmasti silmät selässäkin, sillä hän näkee kaikkialle. Inhimillisiäkin piirteitä Isä Jumala saa, sillä hän saattaa suuttua ja silloin hänen silmänsä ovat tummat kuten taivas ennen rajuilmaa. Inhimillinen Isä Jumala saattaa myös tuntea väsymystä ja alakuloisuutta tai neuvoa pieniä enkeleitään kuin isä lapsiaan. Toisaalta Isä Jumala myös unohtelee asioita ja tekee virheitä, kuten esimerkiksi käyttää luomistyösään koko värilaatikkonsa tyhjäksi ennen kuin edes ehtii Lapin perukoille. Isä Jumala on luonut kaiken maan päällä, muun muassa taivaan ja maan, sanan, soiton ja värit sekä avaruuden, valon ja vedet. (1927; 1947)

Isä Jumala on kaikessa inhimillisyydessään myös mystinen hahmo. Setälä kuvaa, että *Jumalan hymyilyssä on aina jotain salaperäistä, jota ihmiset eivät voi ymmärtää, ja silloin he tuntevat pelkoa* (1947, 9). Toisaalta ihminen tuntee Setälän saduissa usein myös jonkinlaisen oudon tunteen sisällään kohdatessaan Jumalan. Esimerkiksi Lapin poika tunsu sydämessään outoa lämpöä, kun hän kuuli kerrottavan Jumalasta ja tämän hyvydestä. Setälän satujen Jumala on selkeästi teistisen käsityksen mukainen. Tämä

tarkoittaa, että Jumala nähdään persoonallisena olentona ja kosmisena tietoisuutena, joka edustaa rauhaa, viisautta sekä ääretöntä rakkautta. Teistiseksi kutsutaan juutalais-kristillistä jumalkuvaa. (Koskinen 1995, 128.)

Kristillisessä perinteessä ihminen on luomiskertomuksen mukaisesti Jumalan muovaa-
ma ja tämä on puhaltanut ihmiseen hengen. Jokainen on siis syntynyt sellaisena kuin on
ja jo syntymässään saanut ihmisyyden ja ihmisarvon Jumalalta. Siksi jokainen on ainut-
laatuinen yksilö ja Jumalan kuva. Setälän saduissa erityisesti lapsi edustaa ainutlaatu-
suutta ja Jumalan kuvaa. Lapset tulevat taivahan Taaton, eli Jumalan luota ja jokaiselle
lapselle Jumala on antanut oman määrätyn tehtävän, jota tämä tulee täyttämään. Se on
Setälän satujen mukaan Jumalan suuren luomisen salaisuus. (1954, 63.)

4.6 JOULU

Setälän saduista oman lukunsa ansaitsevat joulusta kertovat sadut. Niitä hänen kirjois-
saan on melko monta. Setälän joulusaduissa olennaista ja tärkeää on joulurauha, toisten
huomioon ottaminen ja joulun sanoman välittäminen. Jouluna kaikilla on hyvä tahto ja
maassa on rauha kaikkien elävien kesken. Lastenkirjaperinteessä satuja, jotka kertovat
joulusta, on hyvin paljon, joten voi melkein puhua joulusatujen omasta alalajista. Jou-
lusatuja on nähty olevan kahdenlaisia. Ensimmäisen ryhmän sadut kertovat joulun
konkreettisista tapahtumista: piparkakkujen paistamisesta, kuusen hakemisesta, joulu-
pukin odottamisesta ja lahjojen saamisesta. Toiseen ryhmään kuuluvat juurikin Setälän
satujen tapaiset sadut, jossa olennaisempaa on joulumieli ja joulun kristillinen sanoma.
(Ylönen 2002b, 38)

Setälän joulusaduissa kaikki auttavat lähimmäistään jopa enemmän kuin muulloin. Pa-
himmista vihollisistakin tulee jouluyönä ystäviä. Kaikilla, niin eläimillä, ihmisillä kuin
kuvitteellisillakin hahmoilla, on hyvää tahtoa enemmän ja kaikki ovat epäitsekämpiä
kuin muulloin. Jouluna ihminen tai eläin muuttuu siitä, mitä on, sellaiseksi kuin hän
voisi olla. Jouluyönä kissa saattaa vieraillla hiiriperheen luona jakamassa lahjoja tai
kaikkien pelkäämä karhu saattaa tulla metsämökkiin joulupukiksi pukeutuneena. Jou-

lun hyvä henki, rauha ja ystävällisyys ovat saduissa läsnä, vaikka mitään kristinuskoon liittyvää sadussa ei varsinaisesti ilmenisikään.

Metsämökki ja sen asukkaat -kirjassa (1939) kerrotaan metsämökin joulunvietosta. Mökin asukkaat pohtivat, mistä he tietävät, milloin on joulu ja milloin he tätä voisivat siis juhlia. *Kyllä joulun aina tuntee – – Joulupäivä on kaikkein pimein, mutta illalla syttyy taivaalle kirkas tähti, kirkkaampi kuin mikään muu* (1939, 38). Samasta kirkkaasta tähdestä, joka jouluevankeliumissa ilmestyi tietäjillekin, Setälä puhuu useammassa sadussa. Tuo tähti loistaa vain jouluyönä ja on niin kirkas, että jokainen paikka maan päällä on valaistu (1954, 83). Tähdän lisäksi myös pieni poika seimessä esiintyy muutamissa Setälän joulusaduissa. Esimerkiksi sadussa Jouluaatto (1945, 50–56) pieni Myllytonttu näkee tallissa tähden loisteessa seimessä pienen lihavan pojan, joka heiluttelee jalkojaan iloisesti. Myllytontun äiti kehottaa poikaansa pitämään näyn tarkoin mielessään, sillä *[j]okaisessa seimessä näkyy jouluna hetken aikaa pieni, hyvä lapsi, ja onnellinen on se, joka hänet näkee.*

Jouluna metsän lain voittaa jouluaaton laki. Metsän laki tarkoittaa sitä, että suuremmat syövät pienempiä ja jouluaaton laki puolestaan sitä, että kaikki ovat ystäviä keskenään. Metsän eläimet kokoontuvat kaikki yhdessä viettämään joulua aukealle paikalle, jonne he ovat koristelleet suuren joulukuusen. Kuusi on valaistu kauniisti tähdillä ja kynttilöillä. Setälä sekoittaa myös tähän kristillisiä perinteitä, sillä niin kauan, kun joulun kirkas tähti näkyy taivaalla, niin kauan eläimet ovat ystäviä keskenään. Kun tuo tähti sammuu, muuttuu metsän elämä taas entiselleen. Kaikki eläimet myös kunnioittavat ja kumartavat jouluna pientä poikaa, joka hymyllään saa koko metsän valoisaksi. Sama poika tuo kaikille lahjaksi *Suuren Suuren Hiljaisuuden*, joka on paras ja kaunein joululahja. (1961, 117.)

Joulusaduille ominaista on ajatus siitä, että kukaan ei saa jäädä jouluna yksin (Ylönen 2002b, 39). Myös Setälän saduissa tämä ajatus tulee esille ja hän jopa toteaa sen aivan suoraan Pepe ja Nöpö – kirjassaan (1923, 15): *Nöpökin tuotiin muitten mukaan. Jouluna yksin ei olla saa kukaan.* Sadussa Tienviitat (1927, 108–116) Alli vie joulutervehdyksen

vanhalle ja yksinäiselle Kaisalle ja jää tämän kanssa syömään joulupuuroa, kun ei henno jättää Kaisaa yksin puuroa syömään.

Kristillinen joulun sanoma välittyy siis Setälän saduissa selkeästi. Sadussa Kristuslapsesta (1937, 5–10) kerrotaan, kun kysytään miksi joulua vietetään, että *[s]illoin syntyi Kristus-lapsi kaukana Beetlehemissä suuren kirkkaan tähden loistaessa*. Tämä on tapahtunut kohta pari tuhatta vuotta sitten, mutta Kristus-lapsi ei silti ole vanhentunut. Hän ei vanhene koskaan, vaan syntyy joka joulu uudestaan. Myös sadussa Kristuslapsen syntymäpäivä (1954, 82–84) muistetaan parituhatta vuotta sitten syntynyttä pientä poikaa, joka edelleen kulkee pienenä poikana ja jonka syntymäpäivänä suuri hiljainen joulurauha leviää ympäri maailmaa.

Setälän saduissa kristilliseen jouluperinteeseen sekoittuu myös kuvitteellisia asioita. Suomalaisen jouluperinteen joulupukki ja -tontut esiintyvät hyvin monessa joulusadussa ja samassa sadussa voidaan puhua sekä joulupukista ja -tontuista että Kristuslapsesta tai Isä Jumalasta. Esimerkiksi sadussa Joulutonttu (1927, 56–62) Luli toteaa samassa lauseessa, että sekä joulutontut että Isä Jumala näkevät kaiken, vaikka kuinka luulisi joskus, että kukaan ei näe. Puolestaan eräässä Kristuslapsesta kertovassa sadussa (1937, 5–10) Kristuslapsi auttaa joulupukkia lahjojen jakamisessa, sillä joulupukki on kovin väsynyt aattoiltana raskaan taakkansa alla.

5 HYVEET – RAKKAUS JA ILOMIELI, SIINÄ VIISAUDEN OPPI

5.1 HYVEELLINEN IHMINEN

Kuhunkin ihmissydämeen on kylvetty kaksi siementä, toinen hyvän ja toinen pahan tiedon puusta. Ihmisen täytyy itse tietää kumpaa hän kasvattaa ja kumman hän kitkee pois. (1937, 53.) Tämän Setälän sadussa esiintyneen ajatuksen mukaan ihminen on järjellinen olento, joka itse pystyy vaikuttamaan siihen, mitä hänestä tulee. Hänellä on siis luontaisesti valmiudet kehittyä joko hyvään tai pahaan. Jaana Hallamaa (1996) jatkaa tätä ajatusta lisäämällä siihen yhteisön vaikutuksen ja sosiaalisuuden. Hyvällä kasvatuksella ihminen kuitenkin voidaan ohjata kehittymään kohti hyvää ja vastaavasti sellaisesta, joka ei saa hyvää kasvatusta, ei edes luontaisten edellytysten avulla voi tulla hyvää ihmistä. (Hallamaa 1996, 40–41.)

Ihmiset ovat kautta aikojen pohtineet sitä, millainen on hyvä ihminen ja millainen on hyvä elämä. Sellaisia ihmisluonteen ominaisuuksia, joita pidetään hyvinä, voidaan kutsua hyveiksi. Hyveiden vastakohtia puolestaan ovat paheet, eli sellaiset luonteen ominaisuudet, joita ei hyväksytä tai joille ei anneta arvoa. Hyveitä ovat määritelleet monet filosofit ja eettiset ajattelijat kautta aikojen.

Käsittelen seuraavaksi muutamia Setälän saduissa selkeästi eniten esille nousseita hyveitä, eli asioita, jotka saduissa nähdään kuuluvan hyvään elämään tai tekevät ihmisestä hyvän. Nämä hyveet olen löytänyt Setälän saduista kysymällä mikä on hyvää ja tavoiteltavaa ja millaista on hyvä elämä, sekä toisaalta myös mikä on pahaa ja vältettävää. Vastaukseksi kokosin suoria lainauksia saduista. Sen jälkeen lajittelin vastaukset niistä itsestään nousseiden otsikoiden alle. Hyvää Setälän saduissa selkeästi eniten edustivat epäitsekkyys, suvaitsevaisuus, rohkeus, nöyryys, ahkeruus, viisaus ja iloisuus. Muita esiin nousseita hyveitä olivat myös uskollisuus, määrätietoisuus, hyväsydämyisyys ja siisteys. Luonnon kunnioittaminen ansaitsee erityisen maininnan, sillä se saa todella suuren roolin Setälän saduissa. Hän ei varsinaisesti mainitse suoraan, että luonnon kunnioittaminen on hyvää, mutta se välittyy melkein jokaisesta sadusta. Pahuutena tai hu-

nona asiana elämässä Setälän saduissa näyttäytyvät turhamaisuus, laiskuus, turhasta hätäileminen ja toiselle pahan aiheuttaminen. Myös itsepäisyys, uhkarohkeus ja tottelemattomuus mainitaan.

Peilaan Setälän satujen hyveitä kahteen toisistaan hieman poikkeavaan ”hyveteoriaan”: antiikin ajan hyveoppiin ja kristinuskon hyveisiin. Setälän hyveissä on piirteitä näistä molemmista. Tarkoitukseni ei ole kuvata näitä kahta hyveteoriaa kattavasti, vaan nostaa niistä esiin esimerkin omaisesti joitakin sellaisia asioita, jotka näkyvät Setälän hyveissä. Antiikin hyveopin, ja sen edustajat Platonin ja Aristoteleen, olen valinnut siksi, että he ovat erittäin tunnettuja ajatteliijoita, joita ei voi sivuuttaa puhuttaessa hyveistä. Antiikin ajattelijoiden hyveet ovat jättäneet jälkensä meidänkin hyveajatteluamme, ja Aristotelesta voisi jopa kutsua hyveiden isäksi. Kristinuskon hyveet puolestaan otan käsittelyyn siksi, koska Setälällä on vahva kristillinen tausta, ja se välittyy selkeästi myös hänen saduistaan.

5.2 ANTIIKIN JA KRISTINUSKON HYVEET

Platon on esittänyt, että ihmisen sielu koostuu kolmesta osasta, jotka ovat järki, tahto ja tunne. Jokaista näitä sielun osaa vastaa jokin tietty hyve ja tietty pahe. Järjen hyve on viisaus ja pahe voi olla ymmärtämättömyys, väärä ajattelu tai jopa hulluus. Tahdon hyve on rohkeus ja pahe puolestaan pelkuruus. Tunteen tai toiselta nimeltään halun hyve on kohtuullisuus ja sitä vastaan paheena kohtuuttomuus. Nämä kolme ihmisen sielun osaa ja niihin liittyvät hyveet ohjaavat toisiaan, ja kun ne ovat oikeassa suhteessa toisiinsa, kehittyvät neljäs ja tärkein hyve, oikeamielisyys. (Koskinen 1995, 74–79.)

Aristoteles jatkoi Platonin oppilaana tämän työtä. Hän määritteli, että ihmisen tärkeimpänä päämääränä elämässä on onnellisuus. Hyvää on kaikki se, mikä edesauttaa onnellisuutta ja paha puolestaan se, mikä estää onnellisuuden saavuttamista. Onnellisuus ei Aristoteleen mukaan ole mikään satunnainen tunnetila tai yksilöllinen mieltymys johonkin, vaan se on hyvä elämä (*eudaimonia*, onnellisuus, Aristoteleen käyttämä termi, joka voidaan kääntää myös hyväksi elämäksi). Hyveopissaan Aristoteles määritteli, mitä

ovat hyvän elämän edellytykset eli hyveet ja millainen siis on hyvä ihminen. Hyvä elämä on hyveiden harjoittamista ja hyvä ihminen elää hyveiden mukaisesti. Aristoteles jakoi hyveet kahteen: korkeampiin järjenhyveisiin ja alempiin luonteenhyveisiin. Järjenhyveistä tärkein ja suurin on käytännöllinen järki, muita järjenhyveitä ovat esimerkiksi ymmärrys, viisaus ja oivallus. Luonteenhyveitä puolestaan ovat rohkeus, kohtuullisuus, oikeudenmukaisuus, anteliaisuus, rauhallisuus ja seurallisuus. Ajatuksena on, että jokainen hyve muodostuu kahden ääripään kultaisesta keskitiestä. Esimerkiksi arkuuden ja uhkarohkeuden väliin jää urhoollisuus. (Harva 1989, 19; MacIntyre 2004, 178–179; Thesleff & Sihvola 1994, 180.)

Kristillinen etiikka ja se, mitä kristinuskossa pidetään hyvänä, perustuu siihen, mitä Jeesus opetti ja mitä hänestä on kerrottu. Raamatussa Paavali esittää Ensimmäisen Korinttolaiskirjeen 13. luvussa kolme tärkeintä kristillistä hyvettä. Nämä ovat usko, toivo ja rakkaus. Rakkaus nähdään kaikkein tärkeimmäksi. Tämä ilmenee jo Jeesuksen antamassa kaksoiskäskyssäkin, jossa hän neuvoo rakastamaan Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistä niin kuin itseäsi. Nämä kolme hyvettä ovat erityisesti kristillisiä hyveitä ja niiden nähdään olevan Jumalan ihmiseen vuodattaman armon aikaansaannosta. Näiden hyveiden vaikutuksesta ihminen saattaa kyetä moraalisen velvollisuuden vaatimukset ylittäviin tekoihin ja oman hyvän pyyteettömään uhraamiseen. (Työrinoja 1995, 34; Harva 1978, 81.)

Muut perinteiset kristilliset hyveet ovat oikeudenmukaisuus, rohkeus, kohtuullisuus ja lempeys. Nämä liittyvät käytännölliseen järkeen ja toisin kuin edelliset kolme korkeampaa armon aikaansaamaa hyvettä, nämä voi saavuttaa normaalilla moraalitajulla ja ajatuksella siitä, että hyvää on tehtävä ja paha vältettävä. Näihin hyveisiin liittyen elämänohjeita löytyy Raamatusta Jeesuksen Vuorisaarnasta (Matt. 5–7) ja Apostoli Paavalin kirjeistä ensimmäisille seurakunnille. Näillä hyveillä on selkeästi yhteys Aristoteleen hyveisiin, sillä samat hyveet löytyvät myös hänen listastaan. (Koskinen 1995,)

5.3 SETÄLÄN HYVEET

Verratessa Setälän satujen välittämää hyvän elämän ja hyveiden kuvaa antiikin hyveisiin ja kristinuskon hyveisiin, löytyy näistä kaikista hyvin paljon samaa, mutta myös jotain eroja. Epäitsekyys on yksi eniten Setälän saduissa esiintyneistä hyveistä. Sen alle olen sijoittanut auttavaisuuteen, toisten huomioon ottamiseen ja kohteliaisuuteen liittyviä mainintoja. Setälän tärkeä viesti on se, että ottamalla huomioon toiset, saa hyvää myös itselleen. Esimerkiksi Matin valtaa kummallinen hyvä olo, kun hän antaa oman piponsa lakin hukanneelle joulutontulle ja näkee tämän tulevan siitä hyvin onnelliseksi (1954, 38). Nukkumatti puolestaan on sitä mieltä, että jokainen säkki voi olla sellainen, josta jauhot eivät koskaan lopu. Jos vain antaa muille, täyttyy säkki aina tavalla tai toisella. (1957, 116.) Auttavaisuudella ja epäitsekkyydellä voi myös saada kiusaamisen loppumaan. Toisia auttaessa tarkoitus pyhittää keinot, ja esimerkiksi nukkejen koulussa (1949, 17–21) kouluhoitajatar jättää yltä päältä likaisen Pimppinella-nuken rankaisematta likaisuudestaan, sillä tämä on sotkenut itsensä auttaessaan Jeppeä. *Hyvä-hän on auttaa toisia, ja siksi pääsette molemmat ilman rangaistusta*, toteaa kouluhoitajatar.

Tasa-arvo, suvaitsevaisuus ja toisten ihmisten kunnioittaminen liittyvät myös epäitsekkyyteen ja toisille hyvän tekemiseen. Esimerkiksi sadussa Nimiloppu etsii nimeään (1964, 80.) Setälä kirjoittaa: *Meillä kullakin on omat tapamme, ja kaikkien pitää niitä kunnioittaa, eikä totta. Kukaan ei saa koettaa muuttaa toisen tapoja*. Tässä voi havaita yhteyden humanistiseen ihmiskäsitykseen, jossa tärkeänä nähdään ihmisarvo. Jokainen on yksilö, mutta samanarvoinen kuin muut. (Harva 1978, 64–68.) Samoten kristinuskossa nähdään jokaisella ihmisellä sama ihmisarvo, kaikkia ihmiset ovat toistensa lähimmäisiä, veljiä ja sisaria. Humanistit ja kristityt puhuvat ihmisistä, mutta Setälä saduissaan laajentaa ajatuksen koskemaan myös kaikkea elävää, inhimillistettyä luontoa. Edellä olevan lainauksen toteaa karhu-emo poikasilleen, kun poro kieltäytyy hänen kutsustaan istuutua pöydänääreen kohteliaasti ilmoittamalla, että ei pidä marjoista, eikä oikein istumisestakaan.

Toisille pahan aiheuttamisesta tai epäkunnioittavasta käytöksestä Setälä kirjoittaa elämänohjeita positiivisuuden kautta. Tarkoiton tällä sitä, että sadussa ei välttämättä tapahdu mitään pahaa, vaan Setälä esittää sadun henkilön ajatusten kautta, miten ei pitäisi tehdä. Esimerkiksi Pikkuenkeli on kovasti harmissaan, sillä hänen harppunsa on tippunut maahan ja särkynyt, kun salama kovalla vauhdilla pyyhälsi hänen ohitse. Mutta enkeli ei halua syyttää salamaa asiasta, sillä hänen mielestään ei ole kaunista syyttää toisia (1961, 53). Karhuäiti Justiina puolestaan miettii, *ettei mikään ole niin rumaa kuin nauraa toisen ajatuksille, varsinkin luottamuksellisille*, ja tyytyy siis vain ystävällisesti neuvomaan poroa, joka haluaisi lentää kuin joutsenet (1964, 81). Ja hiiriäiti neuvoo lapsiaan, jotka pohtivat, miten he ajattaisivat kissaa, jos sittenkin olisi niin, että hiiret olisivat suuria ja kissat pieniä: *Kun leikkii, pitää leikkiä sellaisia leikkejä, jolloin tulee iloiselle ja hyvälle tuulelle. Eikä toisten kiusaamisesta kukaan iloitse.*(1955, 45.)

Jo erämaan laki sanoo, että kunkin tulee auttaa toista (1947, 11). Setälän saduissa epäitsekkäs toiminta ja toisten huomioon ottaminen ei liity vain ihmisten väliseen kanssakäymiseen vaan laajenee käsittämään myös luonnon. Saduissa näkyy vahvasti luonnon ja eläinten arvostaminen, sillä hänen saduissaan ne usein ovat pääosassa. Setälän saduista välittyy osittain perinteinen lappilainen luontosuhde, joka perustuu ajatuksiin luonnon kunnioittamisesta, mutta ei kuitenkaan sen pelkäämisestä. Luonto on kaiken perustana, se on tuhansien vuosien ajan ollut toimeentulon lähteenä ja turvana, sieltä on saatu ravinto, suoja ja muu elämiselle tarpeellinen. Näin on myös Setälän saduissa.¹

Edellä kuvatut Setälän hyveet löytyvät osittain sekä kristinuskon hyveiden listasta että antiikin hyveistä, tosin hieman eri termeillä. Setälän epäitsekkyyden voi nähdä sisältävän samoja ajatuksia kuin kristinuskon ja antiikin hyveissä mainittava oikeudenmukaisuus tai Aristoteleen anteliaisuus ja seurallisuus. Kristinuskon kultaisen säännön ajatus ja hyveistä tärkein, eli rakkaus, välittyvät hyvin selkeänä Setälän saduissa edellä mainituissa epäitsekkyyden eri muodoissa, lähimmäisenrakkautena.

¹ Olen perehtynyt Setälän satujen välittämään kuvaan luonnosta kandidaatintutkielmassani ”Annikki Setälän satujen luonto-opetukset” vuonna 2006. Tutkielmassani kuvaan muun muassa tarkemmin sitä, millaisia yhtymäkohtia on Setälän satujen luontosuhteella perinteiseen lappilaiseen luontosuhteeseen.

Rohkeutta Setälä pitää maailmaa ylläpitävänä voimana ja hyveenä, ja se löytyy selkeästi myös antiikin ja kristinuskon hyveistä. *Eihän maailma menisi eteenpäin jos ei olisi rohkeutta – – siksi tarvitaan sellaisia, jotka uskaltavat* (1955, 117). Sadussa Lumiukko (1939, 44–49) eläimet pohtivat, mikä ominaisuus on paras maailmassa ja vaihtoehdoissa päädytään rohkeuteen ja viisauteen. Sadun lopussa rohkeus osoittautuu viisautta paremmaksi, sillä pelko saattaa sokaista viisaan ja pelkuri on helpompi laittaa pussiin kuin rohkea. Kettu, joka on vannonut alussa viisauden nimiin, saa nimittäin huomata, että muut eläimet onnistuvan narraamaan häntä pelkuruutensa takia. Hän ei uskalla tulla metsämökkiin koko talvena, kun muut laittavat sen pihaan lumiukon talonvahdiksi. Samassa sadussa syvälinen ajattelija, orava Kippurahäntä, pohtii myös, että *kaikista rohkein on se, joka pelkää ja sittenkin voittaa itsensä*. Uhkarohkeus kuitenkin on tyhmää, opettaa isähiiri lapsilleen, kun nämä pohtivat, voisivatko hieman härnäätä kissaa (1955, 24).

Nöyryys ja vaatimattomuus pääsevät myös Setälän hyveiden joukkoon. Setälä toteaa suoraan, että *[p]itää taipua, muttei taittua. Olla vahva, mutta kuitenkin kimmoisa*. (1957, 33.) Ja että *on parempi asua velattomana matalassa majassa kuin velallisena linnassa* (1962, 25). Myös antiikin ja kristinuskon hyveissä mainittu kohtuullisuus kannattaa Setälänkin mukaan. Ei ole hyväksi haalia itselleen mitään enempää kuin tarvitsee. Kun pysyy kohtuuden rajoissa, ei siitä ole vahinkoa kenellekään ja kaikki saavat elää rauhassa. Tämän opettavat jälleen kerran äiti- ja isähiiri lapsilleen, kun myllyssä hajoaa jauhopussi. *Mitä kannattaa ottaa pussista enemmän jauhoja kuin mitä tarvitsemme jokapäiväisen leipämme leipomiseen. Siinä monet tekevät tyhmyyden*. (1955, 135.) Miellenkiintoista on, että Ylösen (2002b, 36) mukaan kohtuullisuus on harvinainen hyve saduissa ja jos sitä esiintyy, niin se on hankala lapsen havaita. Väittäisin kuitenkin, että äiti- ja isähiiren sanat ymmärtää lapsikin. Isähiiri toteaa vielä sadun lopussa, että *syöme vain niin vähän, ettei siitä ole vahinko kenellekään. Kaikkien meidän pitää saada elää*.

Setälä toteaa useammassa sadussa, että tärkeää elämässä on se, että on päämääriä ja että pyrkii saavuttamaan ne. Ja se, joka on sisukkain, pääsee päämäärään. (1947, 34; 1961, 45; 1957, 33.) Sisukkuus, ahkeruus ja määrätietoisuus ovat siis hyvän ihmisen ominai-

suuksia ja niiden avulla voi saavuttaa hyvän elämän ja sen, mitä kaikkein eniten haluaa. Pientä Anna-Liisaa kuvataan sadussa Anna-Liisan käynti Aurinkomuorin luona (1924) ahkeraksi pieneksi tytöksi, jolla on sadussa tärkeä päämäärä. Hän haluaa löytää parannuksen äidin sairauteen, joka oireiden ja parannuskeinon perusteella on keuhkotauti. Määrätietoisesti hän lähtee hakemaan apua äidille, ja loppujen lopuksi äiti paranee. Vaikka aikuisen silmissä äidin parantuminen ei varsinaisesti johdukaan Anna-Liisan toimista, vaan siitä, että aurinko jokakeväiseen tapaansa tulee taas näkyviin Lapissa ja valo ja raikas kevättilma saavat äidin yleiskunnon kohenemaan, näkee lapsilukija asian mahdollisesti eri tavalla. Hänen mielestään Anna-Liisa on rohkeudellaan, määrätietoisuudellaan ja ahkeruudellaan saanut aikaiseksi sen, että äiti paranee.

Setälä arvostaa saduissaan hyvin paljon myös iloisuutta, herttaisuutta ja hyväsydämyyttä. Näissä voi nähdä yhteyden kristinuskon lempeyden hyveeseen. Myös kristinuskon tärkein hyve, rakkaus, tulee esille esimerkiksi Setälän sadussa Pepe ja Nöpö (1923, 13), jossa ytimekkäästi todetaan, että *rakkaus ja ilomieli, siinä viisauden oppi*. Setälän satujen mukaan on tärkeää osata iloita arkipäivässäkin pienistä asioista. On osattava nähdä ilonaiheet ja osattava nauraa, niin elämä on paljon mukavampaa ja onnellisempaa. Kukaan ei voi suuttua sellaiselle, joka on aina iloinen ja hauska, eikä laiskuuskaan ole niin paha asia, jos vain on hyväluontoinen. Elämässä voi päästä hyvinkin pitkälle, kun muistaa mieluummin säilyttää iloisen mielen, eikä suutu helposti. Iloisuuden, hymyn ja hyvän mielen saa myös tarttumaan toisille: *Ja taivas kuvastui jokaiseen puroon ja jokeen ja tunturijärveen, samoin kuin ihmisen hymyily saattaa kuvastua toisen ihmisen kasvoilla* (1947, 8).

6 POHDINTA

Setälän tärkein moraalinen viesti saduissa on toisen ihmisen kunnioittaminen, lähimmäisen rakastaminen ja epäitsekkyyys. ”Tehkää toisille, niin kuin tahtoisitte itsellenne tehtävän” sekä ”rakasta lähimmäistä niin kuin itseäsi” ovat Setälän satujen kantavia ajatuksia. Tähän liittyen myös ihmisarvo ja ihmisten välinen tasavertaisuus ovat ajatuksia, joita Setälä saduillaan välittää. Nämä kaikki voi nähdä kristillisen maailmankatsomuksen tuotteeksi, mutta toki niissä on nähtävissä myös yleisiä humanistisia, ihmisarvoa kunnioittavia piirteitä.

Setälän välittämä moraalinen on selvästi kristillinen. Aloittaessani tutustumistani Setälän satujen moraalisiin en ajatellut, että kristillinen ja uskonnollinen puoli saisi aivan näin suuren roolin hänen saduissaan ja tässä työssä. Aineistoa lukiessani ja analysoidessani se kuitenkin nousi sieltä niin paljon esiin, että en voinut jättää sitä yhtään vähemmälle huomiolle. Se on selvästi ollut yksi Setälän satujen punainen lanka ja Kristuslapsi on yksi hänen mielenkiintoisimmista satuhahmoistaan. Setälän satujen kristillisyydestä löytyi myös piirteitä kveekariudesta ja spiritualismista. Nämä molemmat ovat olleet Setälän elämässä esillä ja vaikuttaneet selvästi hänen maailmankatsomukseensa ja sitä kautta myös satuihin.

Setälän satujen hyveissä, joita ovat muun muassa epäitsekkyyys, suvaitsevaisuus, rohkeus, nöyryys, ahkeruus, viisautta ja iloisuus, voi nähdä yhtäläisyyksiä sekä kristinuskon että antiikin ajattelijoiden hyveisiin. Rohkeus löytyy jokaisen näiden kolmen hyvelistasta. Setälän epäitsekkyiden voi nähdä kuuluvan samaan kategoriaan antiikin ja kristinuskon oikeudenmukaisuuden tai kristinuskon tärkeimmän hyveen, rakkauden, kanssa. Viisautta on kunnioitettava piirre sekä Setälän saduissa että antiikin ajattelijoiden hyveissä. Setälä puhuu saduissaan myös nöyryydestä ja kohtuullisuudesta ja nimenomaan kohtuullisuus löytyy sekä kristinuskon että antiikin hyvelistalta.

Setälän satukirjat ovat oivallinen moraalisen kasvatuksen väline. Ne sisältävät opettavaisia lyhyitä tarinoita, ovat mukaansatempaavasti kirjoitettuja ja ovat lähellä lasten maailmaa. Toisaalta, mietin välillä satuja lukiessani sitä, mahtavatko Setälän sadut olla liian vanhanaikaisia nykylapsille. Ymmärtääkö kaupungissa ikänsä asunut ja kaupasta leipänsä ostanut lapsi, mikä on mylly ja mitä siellä tehdään? Tai ymmärtääkö Etelä-Suomesta kotoisin oleva lapsi, mikä on seitakivi tai gufitar? Lapin maakuntakirjasto ja Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta ovatkin yhteistyössä aloittaneet Annikki Setälän satuihin liittyvän projektin, jossa on tarkoituksena kuvittaa Setälän satuja uudelleen ja lukea niitä rovaniemeläisille päiväkotilapsille. On hyvin mielenkiintoista myöhemmin kuulla projektin tuloksia ja sitä, kuinka lapset ottavat sadut vastaan.

Halusin tässä työssä antaa äänen Setälän saduille ja siksi valitsin metodikseni teoriasidonnaisen sisällönanalyysin. Lähdin siis analyysissäni liikkeelle siitä, mitä Setälän saduista nousi esiin ja pyrin suhteuttamaan niitä aiempiin tutkimuksiin saduista ja moraalista. Pureuduin Setälän satuihin analyysikysymysten avulla, kysymällä muun muassa mikä on oikein ja väärin sekä mikä on tavoiteltavaa tai vältettävää. Vastauksiksi kysymyksiini kokosin suoria lainauksia saduista. Sen jälkeen jaottelin vastaukset niistä esiin nousseiden teemojen mukaisesti. Näin sain aikaiseksi Setälän hyveiden listan. Lukiessani satuja jouduin myös välillä tarkentamaan analyysikysymyksiäni, sillä huomasin, että kristillisyys on niin suuressa roolissa saduissa. Kokosin siihen liittyviä lainauksia saduista ihan omaan kategoriaan, jonka vielä loppujen lopuksi jaoin kolmeen mielestäni selkeästi eniten esiin nousseeseen aihepiiriin: Kristuslapsi, Isä Jumala ja joulu. Luin koko ajan rinnalla myös tutkimuskirjallisuutta ja hain sieltä taustatietoja liittyen kaikkien siihen, mitä Setälän saduista löytyi.

Lähdin alun perin työssäni tutkimaan myös sitä, millainen muutos Setälän saduissa on havaittavissa vuosien kuluessa. Eroaako 1920-luvulla kirjoitettujen satujen moraalilla jollakin tavoin 1960-luvulla kirjoitetuista saduista? Etsiessäni vastausta tähän, jaottelin analyysikysymysten vastaukset aikajärjestykseen satujen julkaisuajankohdan mukaan. Tämä kysymys jäi loppujen lopuksi kuitenkin pienemmälle huomiolle tutkielmassani, kuin mitä alun perin ajattelin. Se johtuu osittain siitä, että mitään suurta muutosta ei ollut havaittavissa. Setälän saduissa toistuvat samat teemat vuosikymmenestä toiseen.

Toisten huomioon ottaminen, auttavaisuus ja muut hyveet toistuvat saduissa huolimatta kirjoitusajankohdasta.

En myöskään varsinaisesti tutkielmassani sijoittanut Setälän tekstejä aikansa kontekstiin, sillä se ei ollut mielestäni moraaliopetusten kannalta loppujen lopuksi niin olennaista. Setälän moraalituntuu pysyvän samana ajasta huolimatta. Ainoastaan kveekareiden tulo Suomeen ja Rovaniemelle sodan jälkeen ja Setälän kiinnostuminen kveekareiden ajatusmaailmasta oli asia, jolla näin mahdollisesti olevan vaikutusta Setälän kirjoituksiin ja siksi käsittelinkin sitä omassa alaluvussaan. Toki hänen tuotannossaan on esimerkiksi huomattavissa katkos sodan aikana 1930–1940 -lukujen vaihteessa ja -40 luvun lopussa ilmestyneessä Tunturisatuja -kirjassa (1947) muutamassa sadussa puhutaan sodasta, jälleenrakentamisesta ja evakkoon lähdöstä, mutta nämä eivät ole hänen moraalisten opetustensa kannalta niin olennaisia asioita.

Kaikki tekemäni päätelmät ovat minun tulkintojani Setälän saduista. On mahdotonta tietää, mitä Setälä itse saduillaan halusi välittää ja opettaa. Kun tutkitaan ihmistä ja ihmisen kokemusmaailmaa, on hyväksyttävä se, että tarkkoja ja täysin todellisia merkityksiä ei voida saada selville. Tulkintoihin vaikuttaa aina myös tutkijan taustat ja konteksti. Olen pyrkinyt asettamaan itseni sivummalle ja katsomaan Setälän satuja yleisemmin erilaisista näkökulmista käsin. Setälän sadut ovat selvästi kristillisiä, suomalaisia ja osittain myös lappilaisia. Siksi muualta kuin näistä konteksteista tulevilla voisi olla aivan erilainen tulkinta hänen saduistaan.

Olen nyt tutkinut Setälän satuja kahdesta eri näkökulmasta. Ensin kandidaatin tutkielmassani paneuduin Setälän satujen Lappiin ja luontokuvaan ja nyt hänen moraaliinsa ja uskontoon. Vielä yksi mielestäni mielenkiintoinen näkökulma Setälän saduista on nousut niitä lukiessani esiin, nimittäin sukupuoli. Saduista voisi tutkia vielä sitä, millaista tapaa olla nainen tai mies sekä millaisia naisten ja miesten rooleja Setälä niillä välittää. Tällöin myös ajallinen muutos saattaisi saada suuremman roolin ja loisi sille mielenkiintoisen lähtökohdan. Päätin kandidaatin tutkielmani alla olevaan lainaukseen Setälän sadusta, sillä tiesin silloin vain hengähtäväni hetken ja jatkavani vielä Setälän ja satujen

parissa. Sama lainaus sopii tähänkin loppuun, sillä tutkimussuhteeni Setälään ei vielä ole ohi.

*Aslak sitoi pikku vasan puuhun ja haki sille jäkälää. Vasa pani maata lummeen ja katseli Aslakia pitkään ja heilutti lystikkäitä sarviaan sanoen:
– Kyllä meistä tulee vielä ystävät.
Ja Aslak kömpi matalasta oviaukosta sisään ja heittäytyi havuvuoteelle nukahtaen uupuneena ja onnellisena. (1947, 42.)*

LÄHTEET

- Airaksinen, T. 1993. Moraalifilosofia. Kolmas painos. Juva: WSOY.
- Apo, S. 2001. Klassinen satutraditio. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) Aava lastenkirja. Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Helsinki: Lasten keskus. 12–29.
- Bettelheim, B. 1984. Satujen lumous, merkitys ja arvo. (The Uses of Enchantment 1979). Suom. M. Rutanen. Helsinki: WSOY.
- Dahlström, S. & Imporanta, R. 1997. Aurinkoa etsimässä: Annikki Setälän nukketeatteeri. Pro gradu – työ: Lapin Yliopisto, Taiteiden tiedekunta. Rovaniemi.
- Durkheim, E. 2003. Moral education. New York: Dover Publications, Inc.
- Edström, V. 1997. Astrid Lindgren och sagans makt. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Elovaara, L-K. s.a. Annikki Setälä kirjeidensä valossa ja muutakin kirjoittaessa mukaan tarttunutta. Suullisen esitelmän muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- Gibbs, J. C. 2003. Moral development & reality. Beyond the theories of Kohlberg and Hoffman. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hallamaa, J. 1996. Hyvän ihmisen hyvä elämä. Ajatuksia kasvatuksesta uusaristotelisen hyve-etiikan näkökulmasta. Teoksessa P. Pitkänen (toim.) Kasvatuksen etiikka. Helsinki: Oy Edita Ab. 38–50.
- Halme, L. 2010. Uskonto ja yksilö. Teoksessa M. Ubani, A. Kallioniemi & J. Luodlampi (toim.) Kokonaisvaltainen kasvatusta, lapsi ja uskonto. Vantaa: Hansaprint.

Harva, U. 1978. Hyvä ja paha. Praktisen etiikan ongelmia. Keuruu: Otava.

Harva, U. 1989. Suuria ajattelijointa. Suppea filosofian historia. Keuruu: Otava.

Heikkilä-Halttunen, P. 2000. Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–1950-luvulla. Pieksämäki: RT-Print Oy.

Heikkilä-Halttunen, P. 2003. 1940- ja 1950-luvun klassikot. Teoksessa L. Huhtala, K. Grönn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Tammi. 166–176.

Heinonen, S. & Suojala, M. 2001. Lapsi elää satua. Teoksessa S. Karppinen, A. Puurula & I. Ruokonen (toim.) Taiteen ja leikin lumous. Tampere: Tammer-paino Oy. 144–156.

Huhtala, L. 2003. Kasvun aika. Teoksessa L. Huhtala, K. Grönn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Tammi. 38–46.

Jones S. 1995. The fairy tale. The magic mirror of imagination. New York: Twayne Publishers.

Juntunen, M. & Mehtonen, J. 1982. Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Toinen painos. Jyväskylä: Gummerus.

Kanto, K. 1998. Pohjoisen poikatytöt. Työstä naiseksi Annikki Setälän, Annikki Kari-
niemen ja Anna-Liisa Haakanan teoksissa. Pro gradu – työ: Oulun yliopisto, Taideai-
neiden ja antropologian laitos, kirjallisuus. Oulu.

Kariniemi, A. 1970. Muistikuvia kirjailija Annikki Setälästä. Kaleva 18.2.1970.

Kemppinen, P. 2003. Lasten tarinoiden maailmat. Vantaa: Kannatusvalmennus P. & K. Oy.

Killen, M. & Smetana J. 2006. Handbook of moral development. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Koskela, L. & Rojola, L. 1997. Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin. Helsinki: SKS.

Koskinen, L. 1995. Mikä on oikein? Etiikan käsikirja. (Vad är rätt? Handbok i etik, 1993) Suom. T. Lehtinen. Juva: WSOY.

Kurenniemi, M. 1980. Radigundiksen kynä. Teoksessa S. Ojanen, I. Lappalainen & M. Kurenniemi, Sadun avara maailma. Sadut varhaiskasvatuksen tukena. Helsinki: Otava. 103–116.

Laine T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 26–43.

Lappalainen, I. 1976. Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus. Tapiola: Weilin+Göös Ab:n kirjapaino.

Lappalainen, I. 1980. Satuko julma? Katsaus sadun vaiheisiin. Teoksessa S. Ojanen, I. Lappalainen & M. Kurenniemi, Sadun avara maailma. Sadut varhaiskasvatuksen tukena. Helsinki: Otava. 45–82.

Lehtonen, M. 2003. Puoli vuosisataa lastenkirjailijana – Zacharias Topelius. Teoksessa L. Huhtala, K. Grönn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Tammi. 20–31.

Liikanen P. 1978. Miten ohjata lukijaa. Teoksessa T. Ikonen, S. Marttila & K. Vaijärvi (toim.) Lue lapselle. Helsinki: Yhteiskirjapaino Oy. 107–116

Luumi P. 2002. Osa III. Teoksessa H. Ylönen & P. Luumi 2002. Kertomus on tie. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 74–142.

Matthews G. B. 1994. The philosophy of childhood. Second printing. Harvard University Press.

Ojanen S. 1980. Mitä sadut merkitsevät lapselle. Psykodynaaminen teoriatausta ja kansansadun merkitys. Teoksessa S. Ojanen, I. Lappalainen & M. Kurenniemi, Sadun avara maailma. Sadut varhaiskasvatuksen tukena. Helsinki: Otava. 9–43.

Oksama-Valtonen, H. 2006. Isoäitini Annikki Setälän tarina – yksi unohdetuista? Akateemiset naiset 15.11.2006 Turussa. Suullisen esitelmän muistiinpanot. Tekijän hallussa.

Pietarinen J. & Poutanen S. 1998. Etiikan teorioita. Tampere: Tammer-paino Oy.

Pihlström, S. 2005. Satujen moraaliopetukset: mietteitä moraalikasvatuksesta, ansioista ja armosta. Kasvatus 2/2005, 89–100.

Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Glasgow: HarperCollins Manufacturing.

Rekola, A-L. 1997. Miksi elämä erottaa. Vanhempieni tarina. Helsinki: Otava.

Robbins, A. 1998. The fairy-tale facade: Cinderella's anti-grotesque dream. Journal of Popular Culture vol. 32 Issue 3. 101–115.

Russell, J. 2007. How children become moral selves. Building character and promoting citizenship in education. Brighton: Sussex Academic Press.

Setälä A. Lista tuotannosta. Julkaisematon, tekijän hallussa.

Setälä, A. 1954. Tilkkupeitto. Sodanjälkeistä Saksaa ristiin rastiin. Helsinki: Raittiuskansan Kirjapaino Oy.

Spiritualismi, henkisyyden oppi. <http://www.henkinenkehitys.fi/65>. Viitattu 21.8.2012.

Tuomi J. & Sarajärvi A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu laitos. Latvia: Livonia Print.

Työrinoja, R. 1995. Kristillinen hyvän elämän ideaali keskiajalla. Teoksessa P. Pitkänen & M. Telaranta (toim.) Ovi parempaan maailmaan. Hyvän elämän avaimet eri kulttuureissa. Helsinki: Painatuskeskus Oy. 31–42.

Uurtimo Y. 1998. Hyvän elämän perusta. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Von Franz, M-L. 1996. The interpretation of fairy tales. Revised Edition. Boston & London: Shambhala.

Wahlström, R. 1993. Moraalikehitys ja moraalikasvatus. Teoksessa J. Kuusinen, Kasvatuspsykologia. Kolmas painos. Juva: WSOY. 153–172.

Westin, B. 1988. Böcker ska blänka som solar. En bok till Vivi Edström. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Ylönen, H. 2000. Loihditut linnut. Satujen merkitys lapselle. Helsinki: Tammi.

Ylönen, H. 2002a. Satujen noidat ja sankarit – tunteitten taistelua. Teoriaa satujen tulkinnasta ja merkityksestä. Kasvatus 2/2002, 203–213.

Ylönen H. 2002b. Osa I. Teoksessa H. Ylönen & P. Luumi 2002. Kertomus on tie. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 12–51.

Ylönen, H. 2005. Satulinnan saleissa. Opitaan arvoja satujen ja laulujen avulla. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Ystävien uskonnollinen seura, Kveekarit ry. <http://www.nbl.fi/~nb11508/index.htm>. Viitattu 2.7.2012.

Zipes, J. 1979. Breaking the magic spell. Radical theories of folk & fairy tales. London: Heinemann.

AINEISTO

- Setälä, A. 1922. Pikku-Pepe. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1923. Pepe ja Nöpö. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1924. Anna-Liisan käynti Aurinkomuorin luona. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1927. Taikasauva ja muita satuja. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1929. Pikkusiskojen satuja. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1937. Tarinoita Kristus-lapsesta. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1939. Metsämökki ja sen asukkaat: eläinsatuja. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1945. Myllytontun tarinoita. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1947. Tunturisetuja. Helsinki: Laatusain Oy.
- Setälä, A. 1949. Nukkemaailma: satukertomus. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1954. Satuja Matille, Heikille ja Ullalle. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1955. Hiiriystävät. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1957. Nukkumatin satuja. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1959. Pikkunoita. Porvoo: WSOY.
- Setälä, A. 1961. Uusia Nukkumatin satuja. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1964. Nihilopu etsii nimeään. Helsinki: Otava.
- Setälä, A. 1966. Satuja Kristus-lapsesta. Helsinki: Otava.